

letnik VI
številka

6

**jezik
in
slovstvo**

1962-63

Jezik in slovstvo

Letnik VIII, številka 6

List izhaja mesečno od oktobra do maja (osem številčk)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Tiska Časopisno podjetje »Delo« v Ljubljani

Uprava revije »Jezik in slovstvo« (Ivo Graul) Ljubljana, Titova 11

Opremila inž. arh. Jakica Acceto

Ureja prof. Boris Merhar (Ljubljana, Ločnikarjeva 9) z uredniškim odborom

Rokopise in dopise pošiljajte na njegov naslov

Naročila in vplačila sprejema uprava revije »Jezik in slovstvo« v Ljubljani,

Titova 11, tekoči račun pri NB 600-11-608-4 v Ljubljani

Letna naročnina 700 din, polletna 350, posamezna številka 100 din;

za dijake, ki dobivajo list pri poverjeniku, 500 din;

za tujino celoletna naročnina 1000 din

Vsebina šeste številke

Franc Zdravec Miško Kranjec, Na valovih Mure	161
Jože Toporišič Fonetika, fonologija in pravorečje v SP 1962	167
Stanko Bunc O nastanku, razvoju in pomenu priimkov	174
Janez Sivec Govorne vaje v osnovni šoli	177

Ocene, poročila, zapiski

Viktor Smolej Nekaj novih knjig o slovstvu NOB	180
Vatroslav Kalenić Srbohrvatske jezikovne revije v letu 1962	184
Tomo Korošec Nova jezikovna vadnica	185
Matej Rode Pogled v bolgarsko slavistiko	188
Alija Košir Terminološki slovarji	190
Janez Logar Bibliografija slovenskega jezikoslovja za leto 1961 in 1962	191

Kongres jugoslovanskih slavistov v Ohridu — V. S. Iz našega društvenega življenja — F. S. Podružnica v Celju (platnice).

MIŠKO KRANJEC, NA VALOVIH MURE

Za tekst, iz katerega je nastala novela Na valovih Mure (Ljubljanski zvon 1931), je Kranjec napravil načrt vsaj že leta 1929, tedaj v času, ko je nad tekste še stavljajal motta. Zgodbo v načrtu uvaja izpoved starega Marka: »Tako sem preživel petdeset let, ki jih ne morem ne bogu darovati niti jih hudič ni vesel...« Nedokončani načrt obsega dvoje poglavij. Drugo poglavje je prečrtano, nato pa napisano še v eni varianti.

- I. Pesem mlinov, koles in vode. Mlinar Ferko — Madžar leži pred kočo, premišlja. Ob drugem mlinu sedijo drugi mlinarji in se pogovarjajo. Pride mlada ciganka, kupila bi moko, gresta v mlin. Ona se mu razodene — da sta se že poznala iz prevratne dobe, ko je bil še vojak in njej je ostalo — dete. On se prestraši, zakaj nikdar ni mislil na kaj takega.
- II. Prečrtano poglavje. — (Večer pri materi, ona dela ves dan, živi v majhni koči, nosi hrano sinu. Kadarkoli se je vrnil, bil je vesel, takrat pa mu ni bilo do radosti... je prišel potr. Včasih je govoril o načrtih — mlin da bo kupil. Zdaj pa poseđa; ko se vrača, vstopi pri bogatem sosedu k svojemu dekletu. Tako je upal, da se poroči z njo in pride do mlina. Nazaj grede se sreča s starcem Markom, skrivnostnim beračem.)
Druga varianta: (prečrtano: Cigani šotorijo) — Ferko pa oče. Ferko se vrne k očetu, ki biva v vasi. Oče pijanec — komaj da mu je ostala kočja. Vso Ogrsko je prehodil, sedaj pa popiva. Sin se vrne zamolkel še bolj kakor vedno, komaj da nekaj besedi spregovori z očetom. Stari sluti nekaj in komaj zaznatno izrazi to slutnjo. Sin se izrazi sovražno proti očetu, češ da mu on škodi. — Stopi k svojemu dekletu in ko se vrača, naleti na skrivnostnega berača Marka. —

Zasnovani poglavji odkrivata široko ekspozicijo problema in uvajata daljši prozni tekst z dokaj zapleteno fabulo. Predvidena sta spopad med očetom in sinom zaradi cigankinega nezakonskega otroka in skrivnostni berač, ki bi najbrž analitično razpletel fabulativni voz. Obe prvini, oblikovna in snovna, spadata k rekvizitom romantično realistične proze. Tudi korespondenčni podatek priča, da je mislil Kranjec sprva napisati roman. »Končavam pa pri vsem tem še neko daljšo stvar (več sto strani), ki pa jo pripravljam za pozneje... Moram pa s to stvarjo hiteti, ker imam v načrtu drugo, prav tako obširno zgodbo (»Na valovih Mure«), kjer bo zaživela vsa naša pokrajina v vsej svoji čarobnosti, ki pa ne vem, kakšen

vtis bo napravila zaradi svoje tragične usodnosti.« Ko pa je urednik Mentorja tistih več sto strani Kranjcu zavrnil, ker so bile slabo pisane, je ta zavrzel tudi misel na roman Na valovih Mure in skrčil snov za novelo.

Novela, kakršna je natisnjena, ohranja motiv prvotnega načrta: mlinarja preneseni dekle s tem, da je nezakonski oče. Erotični konflikt nastane tukaj med mlinarjem Nacijem in kmečkim dekletom Katico. Resnega ljubimca iz načrta nadomesti v noveli svobodnjaški erotik, ki izrablja in prezira ženski svet. Njegov trenutni pobeg pred Katico, nezakonsko materjo, povzroči, da se ta odloči za samomor. Poleg obeh protagonistov žive v noveli še Nacijev gluhonemi brat Vanek, pomelaj, kmečka dekleta in stari kmet Balaž. Od prvotne zasnove je ohranjen uvodni detajl, pokrajinska slika. Predvideni prizor ob sosedovem mlinu pa je premaknjen v konec novele, kjer v novi varianti funkcionalno vgrajuje v dogajanje pripoved o tem, kako se je Katica utopila. Od prvotnega zasnovka za obsežen roman pa do poustvaritve snovi v novelistični obliki je poleg zgoščevalne tendence in tega, da je Kranjec že obvladal tektonske zakone krajše proze, romana pa še ne, razviden tudi premik njegovega literarnega nazora. Iz kompozicije je izločil priljubljena akterja romantične proze ciganko in berača, tedaj osebi, na katere je vezala ta proza predimenzionirane strasti in razne skrivnostne moči. Kar je ostalo v noveli skrivnostnega, je življenje samo na sebi. Če gledamo na novelo Na valovih Mure kot na Kranjčevo umetniško diplomu, hkrati pa poznamo tudi razvojne elemente njegove začetne proze, lahko sklenemo ob tej noveli, da je razmeroma v kratkem času v glavnem premagal romantično fabulativna sredstva, idealizacijski literarni nazor in stil, se zasedel na realistični zgodbi in stvarni psihologiji.

Novelo začenja pokrajinska slika, ki nastaja teihoskopsko: Naci opazuje skozi mlinsko okno večerno pokrajino. Avtor naglasi v pokrajinskem prizorišču rečne valove in krvavo rdeči odsev večerne zarje v njih. Motno rdeči lesket valov sporoča naravno silo, ki bo v noveli uničila eno življenje. Hkrati pa so valovi simbol, ki v koncu novele plastično ponazori nepretrgano in nespremenljivo valovanje življenja, nedorečeno skrivnost tega teksta. Mlini se pozibavajo »in kolesa enakomerno režejo vodo«. To je druga impresivna in značilna slika. Ta ustvari uvodno razpoloženje in sugerira vtis enakomernega gibanja v predmetnem svetu, hkrati pa anticipirajoče prispevabla monotoni življenjski ritem mlinarjev na reki. Še več! Vizija monotonega življenjskega ritma estetsko pripravlja bralca za nesunkoviti in lagodni pripovedni način v vsej noveli. Kar to vsakdanje, nespremenljivo, monotono življenje v mlinu presekuje v enakomernem zaporedju, je pravzaprav samo mlinski zvonec. »Ten-ten. Ten-ten. To je vsakdanja pesem. Zdi se, da zvonec mora biti, da mora nekaj za trenutek presekati to enoličnost. To ropotanje koles in kamnov, šumenje valov.« Jedro življenjskega stila, ki ga novela uprizarja, je tedaj monotonija. Samo enkrat se ta stil v njej dramatično poruši, nato pa teče življenje zopet mirno dalje.

Med te uvodne slike, ki segajo daleč v vsebinski in oblikovni značaj novele, je vpleten prvi, kratki spominjani fabulativni val. Zvonec preseka Nacijev spomin na Katico, ko ta spomin sporoči bistveno lastnost njenega temperamenta — »tako nežna je«. Kot pripovednik, ki se mu na videz nikamor ne mudi, Kranjec z udarcem zvonca spominjano fabulo zaustavi. Sedaj, ko je z drobno protagonistovo pripombo vzbudil pozornost za določeni človeški psihi, ki se samo bežno odkrijeta v snovi in načinu spominjane fabule, se umakne v okolje in opisuje delo in splošno psihologijo mlinarjev na Muri. Iz opisa vstaja polagoma proti Katicini »nežnosti« Nacijev življenjski nazor in njegova bivanjska problematika. Že iz načina, kako opazuje po-

krajino, je razvidno, da Naci ni čustven zanésjenjak in estetski senzualist, kakor nekatere Kranjčeve osebe v drugih tedanjih novelah. Njegov življenjski nazor ni niti estetizem niti kaka druga oblika idealizma. Naci je samosvoja, nekoliko »zagonetna«, individualistična oseba, nezakonski otrok »nepoznanega očeta, vzgajan s palico vse dotlej, dokler ni postal mlinar«. Življenje ljudi je zanj malo pomembno. V drugem valu spominjane fabule, v katerem Naci že bolj osvetli naspol pozabljeni erotični dogodek med seboj in Katico, odpre Kranjec še globlji vpogled v njegov erotični nazor in temperament. Ta dogodek je bil usodno srečanje med nagonским silakom in idealno, nežno ljubečo žensko. Trčila sta dva temperameta in dva življenjska nazora. Razvidno je sicer, da v Nacijevem erotičnem silaštvu deluje tudi njegova socialna prizadetost, da je na dnu načelnega odnosa do ženske skrita neka potreba po maščevanju nad svetom sploh. Toda zazrt v psihiko svojega junaka in v njegov karakter, Kranjec s sociološko kategorijo bistveno ne obtežuje teksta, ne pogloblja se v miljejska gibala svojih oseb. Naci ljubi dekleta in jih je ljubil doslej »z neko blaznostjo, ko pa so zjutraj odhajala, so se smejala, kakor da se ni nič zgodilo. In komaj da se je včasih spomnil in se nasmehnil. Vse to brez vsakršne bolesti in razočaranja.« Nežna Katica je prva, ki pravkar začena povzročati disonance v njem in ki je »nekač čudnega. Tisti začudeni pogled mu je kdaj pa kdaj splaval pred očmi in kadar je zagledal njo, kako prinaša očetu hrano, ga je vselej obšlo nekaj, pred čimer bi bil rad pobegnul, pa ni mogel.« Kranjec predstavi torej svojega junaka v trenutku, ko se zamaje njegovo načelo svobodnjaštva in neodgovornosti v ljubezni do te mere, da mora bežati pred lastno mislijo. »Šel je v mlin, da mu je ropot koles preglušil misel; da je pozabil vse.«

S porajanjem disharmonije v protagonistu dobiva novela novo, globljo, etično dimenzijo. Preprosti naturalistični življenjski nazor glavni osebi očitno več ne bo zadoščal. Potemtakem novela ne bo uprizorila samo erotične anekdote, ampak je njen namen globlji. Prikazati hoče spopad dveh sil v človeku: nagona in etosa. Razkol med zakoni elementarne človeške narave in socialno moralnim korektivom v človeku je tedaj umetniška ideja novele Na valovih Mure.

V spominskem obnavljanju prispe fabula do kritične točke: Naci se pripravlja, da še enkrat preizkusi svoje erotično načelo in zvišen odnos do ženske. Analitični del zgodbe sili torej k stvarni fabuli, h konkretnemu potrjevanju razvitih Nacijevih lastnosti in zato k sintetični fabuli. Za dovolj globinsko potrditev teh lastnosti se mora nadaljevati in zaključiti zlasti glavna zgodba, ki se je začela nekje v preteklosti. V tej prevojni stopnji, ko prehaja novela od analitične karakterizacije h karakterizaciji z junakovimi odločitvami in dejanji, vključi Kranjec še dve važni osebi: mlado, temperamentno kmetico, ki si jo Naci že izbira za svoj večerni erotični objekt, da neprijeten moralni nemir, ki se ga rahlo polašča, zaduši z razkošjem svobodnjaške narave, in gluhonemega brata Vaneka, čigar ena sama melodija, ki jo nagonsko igra vse življenje, predstavlja globinsko ozadje in paralelizem Nacijevemu enakomernemu nagonskemu življenju. Naci je nespremenljiv erotik, Vanek nespremenljiv »muzikant«, le da je nikdar doživeta melodija temu slepilni substrat za mrtvo naravo, ki pa v onem prekipeva.

Kratkemu prizoru med Vanekom in Nacijem sledi edini stvarni prizor med Nacijem in Katico. To je središčni prizor novele. Kranjec plastično in živo slika temeljna nasprotja med karakterjema obeh oseb, nasprotja med njunima življenjskima nazoroma. Osebi rasteta iz dialoga. Nežna Katica govori plaho, toda stvarno in življenjsko praktično o družinski in materialni eksistenci, slika vizijo novega doma in sreče v njem. Naci ima priložnost, da do kraja uresniči svojo bitnost. Ostro ji zoperstavi svoj asocialni individualizem in ironijo do ženske. »Ženska kriči kot

blazna. Nekaj minut, nato pa je vse pozabljeno. Pogladi jo po licu, izpolni ji, kar želi, potem pa pojdi in se ne ozri več po nji.« Katičin vdanostni vzklík: »Moj si! Moj!« zavrne takole: — »Seveda sem,« je dejal mehanično in zdolgočaseno. »Čigav pa naj bom? Torej sem tvoj za ta trenutek, za ta večer, če hočeš! Človek mora biti vedno vseh, vsi imajo pravico do njega kakor do mlina: pripeljejo mlet, nato odpeljejo. Vse je tako enostavno.« — Ko pa mu Katica napove otroka, se Naci tako rekoč prekolje. Njegova svobodnjaška in sebična narava je smrtno zadeta. Pobeg od Katice v tem trenutku pomeni prvi zlom te vsemoči pa tudi zlom njenega nežnega in socialnega karakterja. Prizor med protagonistoma tvori vrh notranjih odnosov obeh protislovnih življenjskih sil in načel. Asocialni individualist požene socialno konstruktivno bitje v brezup, dobra in perspektivna sila je poražena. Življenjsko kompozicijski čar tega dialoga in novele sploh in njena dramatičnost pa je ravno v spopadu med nežnim bitjem in nagonim individualistom, ki še ne priznava življenjskega »reda« in etičnih vrednot tega reda. Njun dialog zaključuje prvi del novele. V drugem delu se rušita Nacijev individualistični princip in popolna zadoščenost samemu sebi, ki izključujeta socialni red v elementarnih življenjskih odnosih.

Prvi vnanji motiv, ki pospeši v Naciju etično prebujanje, je Balaževa pripoved o lastnih ljubeznih v mladosti, ko je bil kočijaž pri gospodi. »Konji so jedli«, pripoveduje, »jaz pa sem k dekletom lazil. Poležiš malo z njo in greš. Za pol ure se ne spominjaš več. Zakaj sem hodil k njim, ne vem, ljubil jih nisem. Eno sem pa vendar ljubil. Otroka je imela, pa je pobegnila v mesto, ko je vedela, da je ne poročim, ker sem šel k vojakom... Zdaj ne živita več... Pa v svetu je mnogo svinjarij, to se pravi greha. Končno ne veš, ali so ljudje podli ali pa je vse to zelo naravno.« Balaževa izpoved podvojuje, hkrati pa integrira trenutno Nacijevu situacijo in vso osrednjo novelistično problematiko. Balaž odpira dvoje. Najprej anticipira smrt Katice in otroka, vendar ne tako sugestivno in naravnost, da bi vinjeni Naci utegnil zaslutiti kako nevarnost za Katico. In drugič. Ko agnostično, vendar jasno govori o erotični krivdi človeka, trdo postavi vprašaj nad Nacijevu svobodnjaško načelo in pospeši, da začne ta razmišljati o svoji krivdi do Katice. Agnostična črta v Balaževem ugibanju o krivdi izdaja velik okus mladega pisatelja. Zavarovala ga je, da zakonov človeške narave ni poskušal ovreči s plitvim moraliziranjem. Hkrati pa je bila signal njegovega moralnega načela, da človek ni samo materija, ampak tudi duhovna in socialna kvaliteta.

Naci se potlej še hoče prepustiti erotični pustolovščini, vendar s trdno voljo in sklepom, da bo jutri povsem nov, drug človek. Z notranjim monologom poskuša ugotoviti svoj spor med dolžnostjo in samoljubjem, med etosom in nagonom. Med to katarzično meditacijo že spravljivo sprejema osrednje besede novele, ki si jih sanjarsko sam sugerira, podtakne pa jih vizijsko doživljeni Katici: »Glej ga, kričača najinega!« Samohodec, ki priznava samo lahkoživost, zametuje pa obveznosti, se pripravlja sprejeti osnovno socialno življenjsko obliko, zakon. Ko se iztrga iz tega razmišljanja, se vrže v »poslednji« pustolovski objem. Toda iz njega plane »z vso silo telesa, ki je bilo pijano. Ni vedel, zakaj, in ni pomišljal. Z neznansko naglico je zdrvel po stopnicah, kakor da bi hotel ubežati nečemu.« Pisatelj se zavaruje pred tem, da bi ta »nekaj« poskušal pojasniti. Kompozicijsko se umakne v sliko nočne pokrajine. Popolnoma se zaveda prelomne vrednosti tega prizora. V čutnem prostaku in individualistu se je vsaj za trenutek prebudil drugi, leta zatajevani človek, ki je zadal individualističnemu načelu hud udarec. Na dnu brezčustvenega Nacija se je vzdignila humanistična klica. Razvita je popolna negacija erosa »za ta večer«. Kakor da sta se v Naciju za zmeraj poslovila dva človeka. V tem trenutku je nove-

list globok etični osveščevalec. Vinjenost, ki je običajno cenen oblikovni pripomoček, v tej situaciji niti malo ne razdira estetske moči življenjskega preloma.

Kompozicijski umik v nočno pokrajino uvaja razplet novele in njen zaključek. Pokrajinski motiv namreč ni razpoloženski, da bi ustrezal Nacijevi psihični situaciji, ampak je, v nadaljevanju novelistične zgodbe, svetlobno funkcionalen. Ko Naci plane iz mlina, je zunaj »mesečna noč. Prozorna kot dan«. K tej svetlobni situaciji doda Kranjec še nekaj značilnosti te noči. »Zrak je bil svež, kot je sploh v avgustovih nočeh... Ropot koles in šum vode se je trgal v noč in zamiral nekje v gozdu...« Nato se vrne k Naciju in ga nenadoma postavi v novi prizor. »Naci je topo strmel predse... Pri Ferkovem mlinu je bilo nekaj ljudi. Stali so in se sklanjali.« Nad utopljeno Katico. Naci vpade torej v prizor z mlinarji, od katerih eden na kratko pripoveduje, kako se je Katica utopila. Njegova misel je še »okorna«, izostrili pa so se mu čuti. Ko čuje, kaj se je zgodilo s Katico, zakolovrati v pokrajino in z vsilo začuti jasnost nočnega neba. Tudi bebčeva pesem

*Marija je po polji šla,
na rokaj nesla Jezusa —*

je nenadoma izrazitejša. Združena s pesmijo pokrajine, predmetnosti ga razpoložensko osvoji. »Pesem se je mešala med ropot koles, med šumenje valov. Pa pesem se ne sme končati. V brezkončnost mora zveneti, zato, ker je tako enolična in ker je vendar v njej nekaj skrivnostnega.« Vsa ta živahna zvočnost oživi v Naciju pesemski motiv: prikaže se mu Marija z otrokom v naročju. V skladu z novelističnim motivom pa realist Kranjec spremeni mitološki vizijski motiv tako, da se Marija preoblikuje v Katico. Ta pa se naglo približa z vzklikom: »Da ga boš videl, kričača najinega!« Etični problem novele gre s to vizijsko podobo poslednjič skozi protagonistovo zavest. Reducira se na vizijo nerojenega otroka in še na Katičine oči, ki osteklenele strme v krivca.

Fabula se je začela razvijati najprej spominsko, kot psihični proces v eni osebi, v Naciju. V isti obliki, a vsebinsko drugačna se sedaj tudi končuje. Kar preostaja novelistu po zaključku središčnega motiva, je samo še to, da preizkusi, ali je dogodek človeka etično kaj poglobil. Sporoča torej etično-gnozeološki sklep in pogled na življenje, ki iz takega sklepa izhaja. Seveda bi Kranjec storil hudo estetsko napako, če bi poskušal napraviti ta sklep izven psihike prizadetega protagonista. Estetsko pravilno je zato odločil, da mora protagonist sam spoznati in oceniti svoje dejanje, značaj krivde in krivca, vendar brez »estetskega zadoščenja« v obliki končne kazni. Važno mu je samo to, da junaku prepereči spoznavno etično brezbriznost, da ga torej obdrži v tisti primerni globini, kamor je usmeril idejo novele. Naci se neprisiljeno stehta v monologu. Iz njega pa se vrne v življenje z najtršo kaznijo: ni doživel resničnega prerojenja in katarze. Zato tudi ve, da zanj ne bo nikoli vzblisnil nov, drugačen dan. »Kar je torej podlega pri vsem tem, to sem jaz sam. Zato jutri ne bo novega dne zame, vse pojde isto pot naprej. Nič se ne bo spremenilo.«

Čeprav oseba ne doživi katarze, novela vendarle učinkuje katarzično. In čeprav stoji Kranjec pred življenjem na videz samo kot presenečeni občudovalec dogodkov v njem — in je zato tudi Nacijev primer samo dogodek, zvonec, ki preseka monotono — in čeprav si poišče primere za »nespremenljivost življenja« v valovju, »ki teče in ne odteče nikoli«, je etična sodba v noveli izrečena in izoblikovana. Do posledic dogodka ni ostal brezbrizen. Kakor ni moralni relativist, pa se ne vzdigne tudi v pozo pridigarja kakršnekoli moralke. Izoblikuje zgolj prvi veliki dvom v

vsepravico tiste človeške narave, ki jo je sicer proglasil in priznal za najvišji zakon umetnosti. Njegov pisateljski pogled na človeško naravo v noveli torej ni naturalističen in indiferenten. Ravno v noveli Na valovih Mure ji jasno zoperstavi tudi socialni etos, veliki vzgon človeka po skladnosti in urejenosti v sebi kljub vsem zablodam, ki jim podlega zaradi slepih sil v sebi. Opozorilo na ta vzgon je globoka humanistična poteza te novele.

Ironija in prezirljiva nadmoč nad žensko, ki zmagujeta v prvi polovici novele, se v drugi spremenita v nemoč in težnjo po počlovečenju. In kolikor se Kranjčev svobodnjaški erotik v tej noveli ne more do kraja počlovečiti in priznati žensko za enakovredno, mora to storiti še istega leta v novelistični povesti Težaki. Povedali smo, da Kranjec omenja Nacijevu proletarsko pozicijo, Naci sam pa išče za Katičin samomor tudi socialno motivacijo, ker druge, poleg lastne »podlosti«, ne najde — »sama ne bi mogla živeti z otrokom, hotela mu je dobro in ker se je bala, da bi bila njegova usoda kakor moja, zato je nujno, da je skočila v vodo.« — Toda novela opisuje vendarle predvsem psihološke in etične kvalitete oseb. Naci tedaj ni predvsem socialni produkt okolja, ampak je prvenstveno individuum, enkratni karakter. Seveda ga Kranjec presoja tudi skozi prizmo svojega življenjskega nazora. V pisateljevem imenu modruje o usodi posameznika stari Balaž in osvetljuje Nacijev bivanjski problem. »Kdor omaga, pade, na njegovo mesto stopijo drugi... Človek zgreši cilj in nikoli ne pride do konca.« In prav v trenutku, ko se Naci pripravlja, da bistveno spremeni svoj življenjski način in prizna neko objektivno socialno obliko za višjo kvaliteto, kakor je lahko njegov subjektivizem, ga življenje udari. Niti s seboj niti z življenjem ne pride na kraj. Zakaaj potem človek živi in kaj je sreča? Kranjčev človek si preprosto odgovarja: ljudje »živijo, ker zato pride človek na svet«. Življenje urejujejo potemtakem trdi in stvarni zakoni. In kar je lahko tragično, je samo človekov stalen spor med ideali in stvarnostjo in tragične so lahko posledice, ki jih povzroča njegova narava. Zato obstoji Naci naposled pred življenjem kot pred veliko uganko, kot pred valovjem, »ki teče in ne odteče nikoli«. Kranjčev življenjski nazor in zato tudi Nacijev sega v noveli Na valovih Mure, kakor v nekaterih drugih tedanjih novelah, potemtakem že daleč preko katoliškega dualističnega pogleda na svet in je najbolj podoben agnosticizmu. Posebna estetska vrednota teksta pa je v tem, da oseba svoje etično in življenjsko nazorsko »spoznanje« sama doživlja, da, skratka, niti nazor niti etos nista razvita zgolj abstraktno.

Če se iz opisanih psihološko in idejno vsebinskih prvin ozremo na kompozicijske lastnosti novele, ni težko opaziti, da urejuje vsebinske elemente predvsem Nacijeva življenjska dilema: ali individualist ali socialni človek. S stališča razvojnega krivulje tega moralno psihološkega vprašanja je kompozicija piramidalna. Odločilni ljubezenski dogodek je postavljen v sredino novele. V prvem delu protagonist povzroča, v drugem doživlja posledice tega, kar je povzročil. Zato je fabula v prvem delu, kljub začetnim zgolj spominskim nastavkom, obrnjena bolj navzven, v drugem pa se prevesi v notranjost glavne osebe. Po dogodku vstopi Naci v novo resničnost, in zato je drugi del novele v glavnem idejno-afektivni izraz njegovega boja s to resničnostjo, opisuje, kako glavna oseba njena načela odbija in osvaja. Ta dialektika poteka v notranjem monologu, v meditaciji. In močno meditativni drugi del novele ustreza tedanji Kranjčevi težnji, da književnik opisuj predvsem »notranjost človeka«. Na kompozicijo pa vplivata še dva momenta: težnja, da se pokaže protagonist totalno, v svoji psihični in socialni moči, in potreba, da se to zgodi v enem večeru, tedaj v skrajno zgoščenem času. Zato so vsi obrobni prizori v noveli samo variacije na Nacijevu erotično in etično problematiko, to problematiko poglobljajo

in osvetljujejo. Taka osredinjenost zagotavlja maksimalno enotnost fabule in ustvarja pogoje za totalno izoblikovanje glavne osebe. Posamezni prizori so med seboj pravilno uravnoreženi; pisatelj jih suvereno namešča in podreja umetniški ideji. Nobeden se ne razraste v samostojno silo, ki bi lahko ogrozila ali pa celo razvrgla kompozicijski zasnutek. Prožni in funkcionalni prehodi od prizora k prizoru in vgrajevanje na videz stranskih motivov v samo jedro novele (motiv Vanebove pesmi in Balaževa pripoved) kažejo pomembno umetniško arhitektoniko te novele. Medtem ko meri Balaževa pripoved v sam idejni vrh novele, pa je Vanekova pesem najprej individualno karakteristična, je edini izraz in dokument beščevnega psihičnega življenja, hkrati pa je tudi trpka in monotona spremljava v bistvu bolečega in surovega življenjskega ritma v mlinu in pokrajini. Končno se zlije z dramatičnim kompleksom novele, z motivom uničene nezakonske matere.

Izrazno stilna sredstva v noveli kažejo samostojnega pripovednika, ki samo ponekod še uporablja Cankarjeve in Pregljeve stilizme, a jih funkcionalno podreja svojemu načinu pripovedovanja. Z ekspresionistično predložno glagolsko stavno na primer razbija uvodoma tišino in monotonijo. Nekateri glagoli, ki udarjajo v drugo besedo, v objekt, intenzivirajo njegovo vsebino. V noveli ustvarjajo tudi kretnje, ki ustrezajo ideji o zvoncu in dogodku, ki presekatata življenjsko in pokrajinsko monotonijo. Ti glagolski stilizmi so nameščeni v začetku novele. V stavčni strukturi je opaziti še nekaj Cankarjevih prvin, zlasti apozicijo, tezo in antitezo ter primerjanje z »otrokom«.

Novela Na valovih Mure ni samo Kranjčeva umetniška diploma, ampak je mnogo več. Prištevati jo kaže med estetsko in vsebinsko najbolj dragocene tekste Kranjčeve krajše proze in med nekaj umetniško najbolj kvalitetnih novel slovenskega novega realizma.

Jože Toporišič

FONETIKA, FONOLOGIJA IN PRAVOREČJE V SP 1962

III

Kot nekaj uvod k zvočnikom je obravnavan v uvodu polglas, ki da je »po izreki in slušnem vtisu zelo neizrazit zven v skoraj neoblikovanem in majhnem odzvočnem prostoru« (str. 19). — Treba je reči, da odzvočni prostor *a*-ja ni prav nič manjši od odzvočnega prostora kakega *i* ali *e*, pa tudi neoblikovan ni, saj to sploh ni mogoče, ko prostora brez oblike vendar ni. Uvod bi bil moral povedati, da je pri rahlo razmaknjenih čeljustih položaj jezika in ustnic zelo podoben položaju, ki ga ima jezik v stanju mirovanja. To edino je bilo treba povedati. Nepotrebna je tudi opazka, da je pri tem jezik nenapet — kakor se v naši slovenistični literaturi velikokrat omenja — če tega faktorja tudi pri drugih vokalih nismo upoštevali. Popolnoma nejasna je verjetno večini bralcev slovenskega pravopisa — tudi avtor tega članka se šteje mednje — trditev, da je *a* »najmanjša samoglasniška vrednost«. Saj je vendar celo v Slovenski slovnici 1956 mogoče brati, da je polglas pod poudarkom celo daljši, kot je večina drugih slovenskih kratkih vokalov.

Polglas je dokaj navaden glas, znan iz veliko jezikov, in v slovenščini ni le zato tu, da z njim olajšujemo izgovorljivost soglasniških zvez (str. 19), temveč ima dokazljivo fonološko funkcijo; v primeru kot *pəs* je prisoten tako rekoč od prve ure slovenščine, pa tudi tam, kjer danes res olajšuje izgovorljivost soglasniških zvez (*metal*) — olajšujeta pa jo poleg njega tudi še *u* in *i* (*barv*, *ladij*) — je treba biti pri njegovi razlagi previden. Kot je znano, se v slovenskih narečjih, ki polglasa kot samostojnega fonema ne poznajo, v takih primerih doseže izgovorljivost soglasniških skupin s tako imenovano silabizacijo (»vokalizacijo«), tj. s podaljšanjem zvočnika samega, torej z oblikami tipa *metl* ipd. Za fonematičnost slovenskega polglasa se da nabratj v knjižnem jeziku precej potrditev: *kupəc* — *kupic*, *səm* — *sem* — *som*, *mirən* — *Mirin* — *Miran*, *vidən* — *viden*, *vəs* — *vas*, *kəc* — *koc*, *təma* — *tema*, *sončən* — *sončen*, *sovražən* — *sovražen*, *osrčən* — *osrčen*, *dozdevən* — *dozdevan*. Ker nima kvantitetne opozicije, bi lahko navajali tudi primere tipa *sənc* — *sonc*. Dejstvo, da polglas v določenih položajih izginja, ni nič drugega kot historično utemeljena premena (v veliko primerih) z \emptyset , kakršna poznajo, čeprav v manjši meri, tudi nekateri drugi vokali (prim. začeti — začnem).

Tako smo končno pri zvočnikih. Delitev soglasnikov, tj. glasov tipa *t — d — n* na dve skupini, namreč na zvočnike in nezvočnike, povzema SP po članku Sistemске premene soglasnikov v našem knjižnem jeziku, ki je pred leti izšel v Jeziku in slovstvu, in po drugem pisanju istega avtorja. To dejstvo je treba samo pohvaliti, saj je s tem končno tudi v oficialnih slovenskih vodilnih jezikoslovnih priročnikih konec tistega nenehnega premeščanja določenih glasov (npr. *v*, *j*, *ij*, *ij*) iz ene soglasniške skupine v drugo, kar je tako spominjalo na mačkino prenašanje mladih. Kar pa je pri tem prevzemu treba grajati, je dejstvo, da uvod iz omenjenega vira ni vzel tudi terminološke oznake za obe veliki skupini soglasnikov, temveč je glasove tipa *t — d* namesto nezvočnike imenoval kar soglasnike, s čimer je tiste, ki se bodo hoteli po njem ravnati, oropal zelo koristnega splošnejšega termina, ki je doslej pri nas — in drugje po svetu ima še danes to vlogo — označeval nasprotje do samoglasnikov sploh. Med soglasnike, tj. glasove, ki se zelo jasno ločijo od samoglasnikov, gredo namreč oboji: zvočniki (*m*, *n*, *n'*, *l*, *l'*, *j*, *v*) kakor nezvočniki (*t — d*, *p — b* itd.). Terminu soglasniki je treba torej tudi pri nas vrniti ta širši — in kakor potrjuje tudi moderna akustična analiza glasov (prim. *visible speech*) — docela upravičeni obseg.

V zgoraj citiranem članku sem zvočnike označil glede na to, kako se obnašajo v glasovni verigi. Dokaz za njihovo samostojnost sem videl prvič v tem, da pred njimi lahko stoje, prav kakor pred samoglasniki, tako zveneči kot nezveneči soglasniki (*tre — dre = tam — dam*); drugič v tem, da imajo, kadar sploh, v izglasju ali ne pred vokalom drugačno, tj. alofonsko zvenečo premeno (*siva — siij*, *siijkast*), kakor nezvočniki, ki se pred pavzo premenjujejo, kadar gre za zveneče, z nezvenečimi (*brada — brad [brát]*); in tretjič v tem, da povzročajo razpad soglasniškega sklopa nezvočnik + zvočnik (npr. *kn*), kakor hitro bi le-ta moral priti pred pavzo ali pred kak drug nezvočnik (*okno — oken*, *okenski*). Za čiste zvočniške sklope enostavnega pravila ni bilo mogoče postaviti, ker so taki primeri, v izglasju vsaj, vplivani po oblikoslovju: tako sem le opozoril na razliko med *tovarn* in *miren* (gen. pl. — nom. sg.) in *film — sejem* (tujka — domača beseda). (O teh stvareh več v članku Alternativni soglasniški sklopi našega knjižnega jezika, ki je pred leti izšel v JiS.)

Uvod SP je ta izvajanja med drugim skušal razložiti s fonetičnega stališča z naslednjo formulacijo (str. 19): »Zvočniki družijo samoglasniško prvino čistega zvena s soglasniško prvino šumak; in že pred tem: »Polglasnik je tesno zvezan

z zvočniki, saj so ubrani nanj. Sama odprtost, ki zvočnike loči od zvenečih soglasnikov, je odzvočni prostor za polglasnik.« In čisto spredaj (str. 13) je postavljena še trditev, da so zvočniki zmeraj zveneči, s čimer je pač mišljeno, da nimajo nezvenečih premen. — Vse te trditve izzivajo tehtne pomisleke.

Zven je posledica periodičnega primikanja in odmikanja glasilk pri prehodu zraka iz pljuč navzven: glasilki proizvajata osnovni ton, različno oblikovani odzvočni prostor nad njimi pa okrepijo ali utišajo določene skupine sosednih nadtonov ter jih s tem strnejo v formante, od katerih je odvisna dokončna, tj. razlikovalna podoba zvena. Tako je pri samoglasnikih in vsaj še pri nekaterih zvočnikih (npr. pri μ in i , nekateri so mnenja, da tudi pri m , n in celo l), pri drugih zvočnikih in pri zvenečih nezvočnikih pa se tem značilnostim pridružuje še šum, do katerega pride pri prehodu zračnega toka skozi pripore ali po nagli odpravi zapore. Nezveneči soglasniki se od zvenečih ločijo po tem, da različno oblikovani odzvočni prostor zaradi mirovanja glasilk krepí le šume, ki nastajajo ob priporah in po odpravi zapore.

Iz povedanega sledi, prvič, da ni za vse zvočnike značilno druženje zvena s šumom, in drugič, da je druženje zvena s šumom značilno tudi za nezvočnike, če so seveda zveneči. Zaradi tega druženje zvena s šumom ne more biti razlikovalna lastnost zvočnikov. Uvod sam (str. 26) pozneje pravilno ugotavlja, da je tudi za nezvočnike, če so zveneči, značilno druženje zvena s šumom. Tudi zvena samega potemtakem ne gre izenačevati preprosto z vokaličnostjo, kakor to dela uvod pri zvočnikih. Kar zvočnike loči na eni strani od samoglasnikov, na drugi pa od nezvočnikov, je naslednje: nasproti prvim ali že šum sam, kadar pa tega ni, zapora v sredini alveol ali neba ter pri nekaterih neobstojni, tj. gibljivi artikulacijski položaj, (za kar primerjaj μ in i): tako nastaja pri j šum med prednjim delom jezika in trdim nebom, pri v med spodnjo ustnico in robom zgornjih sekalcev, pri r ga povzroča ustvaritev trenutne zapore ali zelo ozke pripore in njuna odprava v podaljšku srednjega trdega neba ob robu alveol, pri l (če ga izgovorimo s šumom) razmak med jezikovima robovoma in trdim nebom. Od nezvočnikov pa loči zvočnike prvič večja ožina ali celo zapora med nasprotnima artikularajočima poloma ter eventualno istočasno zmanjšani resonančni prostor (v nadglasilčni govorilni cevi); o poslednjem nas dobro pouče primeri tipa $d - n$ ali d in l ali tudi z in l .

¶ In kako je s trditvijo, da so zvočniki ubrani na polglasnik? — Za tiste, ki jih pišemo običajno z j in v , si oporeka sam uvod, ko dva lista dalje (str. 23) ugotavlja, da se njuna samoglasnost stika z i in u . Za glas [v] to razen tega tudi ne drži, pač pa za [u], tj. za kombinatorno varianto fonema (v), in še to velja predvsem za njegovo začetno fazo, kakor nas prepričljivo učijo moderne akustične raziskave. Na polglas se zdi še najbolj ubran r , morda tudi m , medtem ko imata l in n v primeri s polglasom močno povečano goitno votlino, pravopisova lj in nj pa bi tudi morala biti — ker sta mehka — bolj približana i -ju kakor polglasu. Tako torej pri večini zvočnikov njihova odprtost ni »odzvočni prostor za polglasnik«, kakor se trdi v uvodu na že citiranem mestu. Slike tako imenovanega vidnega govora (visible speech) ne kažejo enakšne razporeditve formantov pri posameznih zvočnikih, kar bi zelo verjetno bilo, ko bi bil njih zven ubran na en sam samoglasnik, tj. v našem primeru na polglas, kakor si stvar zamišlja uvod.

V zvezi s pravkar ugotovljenim moramo kritično pretresti tudi uvodovo rezoniranje (s str. 19) o tem, kako zvočniki pred samoglasniki »uvečjavljajo« svojo soglasniško, v položaju za soglasnikom (kar uvodu pomeni pred nezvočnikom) pa samoglasniško osnovo. To praktično pomeni, da so prvič soglasniki (tj. nezvočniki), drugič pa samoglasniki. Vendar to ni res: l npr. je v položaju kakor je *metla* prav

tak, tj. ima iste akustične značilnosti, kakor jih ima v položaju *metal*. Če je med prvim in drugim *l* sploh kakšna razlika, potem le zato, ker sta v različni glasovni soseščini in imata do nje torej različno povezavo. Isto je seveda tudi s premenami tipa okno — oken, pesmi — pesem, britve — britev. Tudi *u* v položaju tipa siv ali sivkast ne uveljavlja svoje samoglasniške osnove, kakor se za tak položaj v uvodu trdi (str. 23), temveč je prav tako soglasnik, kakor je soglasnik njegova kombinatorna varianta *v* v položaju pred samoglasnikom. Soglasniškost *u*-ja nam najlepše dokazuje dvojni izgovor pravopisnih zvez tipa poudariti, kjer črko *u* lahko beremo enkrat z *u* in drugič z *u*. Ko bi *u* uveljavil svojo samoglasniško osnovo, ne bi bil več *u*, temveč *u*. Isto velja tudi za izgovor tipa *pij*, in tudi alternacijo okno — oken si je treba razlagati drugače, kakor to dela uvod.

Današnje stanje tipa okno — oken, okenski ali dekla — dekel, dekelski je le deloma, če sploh, posledica na polglas — kakor trdi uvod — ubrane zvonečnosti slovenskih zvočnikov. Prvič so nam znani primeri, kjer imamo polglas v teh okoliščinah po Havlíkovem pravilu. Tam, kjer je bil zvočnik res ubran na polglas, se je verjetno prav po zgledu na take primere pojavil polglas tudi pred zvočnikom, ne da bi bil zaradi tega zvočnik izgubil kaj od svoje glasovne tipike. Zaradi sistema so nato dobili polglas pred sabo tudi tisti zvočniki, ki gotovo nikoli niso bili nanj ubrani, kakor na priliko *u* ali *i*. V nobenem primeru pa zvočniki niso bili subjekt dejanja, tj. niso »uveljavljali«^u svoje sedaj soglasniške sedaj samoglasniške narave, temveč so bili enkrat zlogotvorni, drugič nezlogotvorni (ne: prvič samoglasniški, drugič soglasniški) po sili glasovnega okolja, v katerem so se znašli s svojimi v slovenščini konstantnimi lastnostmi. Prav tej veliki obstojnosti zvonečnosti zvočnikov ob istočasnem eksistiranju polglasa kot samostojnega fonema se ima zahvaliti za svoj obstoj premena tipa okno — oken, saj imamo tudi slovenska narečja, ki v takih primerih izgovarjajo namesto zveze polglas + sonant (r, l, m, n) kar zlogotvorni sonant sam. — Pa dovolj o tem za enkrat.

Pravkar obravnavane in — kot smo videli — zgrešene uvodove značilnosti so se zdele tako zelo pomembne, da se tako rekoč neštetokrat ponavljajo. Tako jih beremo za vse zvočnike skupaj (str. 19—20) in nato še za vsakega posebej (namreč ob pravopisnih znakih m, n, nj, v, j, lj, l in r). Tako se nam oznanjajo te resnice kar devetkrat! Tudi ko bi zvočniki res uveljavljali pred samoglasniki svojo soglasniško, v drugih položajih pa samoglasniško naravo, bi se bilo upravičeno vprašati, ali ni doziranje le prehudo. Ali ni to pravo zlorabljanje bralčeve potrpežljivosti, ko bi se bilo vendar dalo vse skupaj opraviti s kratko preglednico, ki je za te primere že pred pravopisom bila objavljena. Pod njo bi bilo treba le v nekaj točkah strniti posebne primere (izjeme). In kakšna spominska obremenitev je takšno vedno znova definiranje za tistega, ki sam ne pride do tega, da bi mislil sistemsko: tako si bo za vsak zvočnik zapomnil po tri pravila, namesto da bi si zapomnil vsega skupaj le tri: za izgovor pred samoglasnikom, ne pred njim in v soglasniškem sklopu.

Poglavje o zvočnikih ima tudi sicer še precejšnje število spodrslijajev, ki so deloma pravorečnega značaja. Na prvem mestu je treba opozoriti na uvodovo razpravljanje o glasovni vrednosti dvočrkij *lj* in *nj*. Doslej smo zanj menili, da se v položaju pred samoglasnikom izgovarjata kot dva glasova, namreč kot *li* in *ni*, uvod pa trdi, da »sta se v zbornem govoru *l* in *j* strnila v enoten glas«, ki je nedeljiv (str. 21). Podobno tudi za *nj* (str. 23). Spremembo je v Jeziku in slovstvu pripravljal s posebnim člankom Jakob Šolar in pisec pričujočega pretresa se je temu skušal upreti že takrat s sestavkom, ki je zaradi uredniške strategije ostal neobjavljen. V primerih tipa konja in polja govorimo v knjižnem govoru dva glasova, ne enega. Dejstvo, da v nasprotju z jasno zaznavnim začetkom prvega in koncem dru-

gega zvočnika med njima ni jasno zaznavne meje, ne govori v prid njune enotnosti, saj tudi v primeru tipa -ij (kakor kažejo akustične analize celo v večji meri) ta meja ni jasno zaznavna. (Primerjaj v zvezi z jasno zaznavnostjo še zveze vokal + dvoustnični v.) — Na kar bi bil uvod pri teh primerih moral opozoriti, je le to, da v takem položaju ne izgovarjamo glasu *j*, temveč *i* (ne spirant, temveč dvoglasniški *j*), na kar je že na doljenjskem zborovanju slavistov upravičeno opozoril F. Tomšič. — Tudi trditev, da dvočrkji *lj* in *nj* nista deljivi, za *lj* ne drži in si jo uvod sam še na isti strani pobija s pripombo, v kateri dovoljuje v slovenskem pravopisu sicer ustaljeno, a kakor sem pred leti v članku Alternativni sklopi... dokazal, nepotrebno premeno tipa pročelje — pročelij, ko bi vendar brez škode lahko pisali enotno, namreč pročelje, pročelj, kakor polje, polj. V zvezi z izgovorom dvočrkja *lj* pa uvodu tudi upravičeno postavimo vprašanje: kateri izmed povprečnih Slovencev, ki knjižno *lj* v besedi polje izgovarja z »obema jasno zaznavnima sestavinama«, razločuje ta izgovor od izgovora v besedah tipa okolje, kjer naj bi bila *l* in *j* »samostojna glasova« (str. 21)? V tej zadevi smo se torej vrnili nazaj k nevezdržni in neizvedljivi Breznikovi zahtevi iz slovnice, po kateri naj bi v knjižnem jeziku ločili nekdanje palatale (tip polja, konja) od zvez *l* (*n*) + *j*, do katerih je prišlo potem, ko je med njimi izginil praslovanski polglas. In če smo se k Brezniku vrnili z okoljem, zakaj ne zahtevamo ločenega izgovora še med polje in soljo in sploh v vseh tistih kategorijah, ki jih je na podlagi jezikovne preteklosti registriral v svoji slovnici Breznik?

Skonstruiranost izgovora dvočrkij *lj nj* razodeva precej očitno tudi dejstvo, da uvod za odnosne glasove nima primerne termina, s katerim bi jih poimenoval, temveč jih označuje negativno, češ da slovenščina ne pozna pravega palatalnega *l* in *n*. — Glasova, ki ju izgovarjamo (če se pač potrudimo) za pravopisna tipa polj, konj in ki napravljata, kakor trdi uvod, »slušni vtis zelo jasnega *l*« in *n*, imenujmo palatalizirana, kakor sem že predlagal v članku, kjer sem ovrgel slovnično trditev, da v takih primerih izgovarjamo palatale. Seveda pa pri izgovoru *nj* in *lj* v položaju ne pred vokalom ne gre za to, kakor meni uvod, da »*j* ne izzvenj do konca, marveč je samo nastavljen« (pač izza *l* oz. *n*), temveč za to, da je artikulacijskemu položaju tako *l*-a kakor *n*-a — kakor je v svojih predavanjih neutrudno ponavljal Nahtigal — dodan še artikulacijski element *i*-ja (dvig prednjega dela jezikove ploskve visoko proti trdemu nebu). Ker se ves nastavek glasu odpravi istočasno, *j* seveda ne more izzveneti do konca.

Glede porazdelitve posameznih možnosti izgovora črk, ki zaznamujejo zvočnike (*l*, *lj*, *nj*, *j*), meni uvod, da je poleg položaja pred samoglasnikom (bela, polja, konja, boja) važen še položaj »na koncu besede ali zloga pred soglasnikom ali zvočnikom« (str. 20), kar lahko ponazorimo s primerom *bel*, *belkast*. To nepotrebno zapleteno formulacijo položaja, ki operira tudi s pojmom konec zloga, sem v svojem pisanju že zdavnaj zamenjal z enostavno opozicijsko, tako da položaju pred samoglasnikom odgovarja položaj ne pred samoglasnikom (z drugimi besedami: pred konzonantom ali na koncu besede), kjer je bilo treba za fonem [v] posebej opozoriti le še na položaj v stavčnofonetičnem vzglasju (tip vzdržji), kjer se poleg zvenečega ali nezvenečega dvoustničnega *v* lahko izgovarja tudi *u*. Da je uvodova označitev položaja ne pred vokalom kljub obširnosti še nepopolna, nam povedo primeri tipa volk, oljk, svinjk, bajt, ker se *u*, *l'*, *n'* in *i* nahajajo v položaju, ki v uvodovih pravih ni predviden, saj zanje menda ni mogoče reči, da se nahajajo na koncu besede ali zloga, temveč so enostavno ne pred samoglasnikom.

V zvezi z zvočniki nam je obravnavati še premeno soglasniških sklopov, ki vsebujejo tudi zvočnike in do katere pride, kadar bi se določeni sklop, znan iz

položaja pred samoglasnikom, moral pojaviti bodisi na koncu besede ali pa še pred kakšnim dodatnim soglasnikom: gre za tip okno — oken, okenski oz. za tip mirna — miren oz. Mirna — Mirn. To so skratka primeri, ki jih uvod obravnava s formulo »na koncu besede ali zloga za soglasnikom ali zvočnikom«, in sicer pri l, lj, nj, v in j pod točko 3, pri r, m, n pa pod točko 2, in čemur nato sledi navadno še Pomni (prim. str. 21).

Po uvodu se medvokalni sklop, ki vsebuje na drugem mestu kak zvočnik v položaju na koncu besede ali zloga za soglasnikom ali zvočnikom, razcepi ne glede na to, ali ga uvaja nezvočnik ali zvočnik; torej: okno — oken, okenski = mirna — miren, mirenski. Po našem mnenju pa — kot rečeno — pride do razpada take skupine obvezno le tedaj (obvezno v smislu fonetičnih zakonitosti), če sklop uvaja nezvočnik (tip okno), ne pa tudi, če ga uvaja zvočnik (tip mirna, tovarna). Da uvodovo pravilo ne drži, nam za soglasniški sklop z l odločno ponazarjajo primeri tipa emajl, favl, pri katerih se pred l prav gotovo ne »uveljavi samoglasna osnova (tu zvočnika l) do bolj ali manj slišnega polglasnika«, kakor nam zatrjuje uvod (str. 21). Kar izgovori naj kdo *emajəl, favəl*. Razliko, ki jo imamo v primerih tipa Pavel (im. ed.) nasproti *Pavl* (rod. mn.), je treba, kakor se vidi iz članka Alternativni sklopi... (tam je to ponazorjeno s pridevnikom miren nasproti Mirn), razlagati z vplivom morfologije, ki obravnava glavne sklone (Pavel, miren) drugače kakor stranske (Pavl, Mirn) in tudi tujke drugače kakor domače besede (favl — Pavel). Tam sem to pravilo potrdil še s pojavi kot petek — petk, dal (z [u]) — skal (z [l]), gospodar — morij, sejem — film, kar se vse v položaju pred samoglasnikom izenači: petka = petka, dala = skala, gospodarja = morja, sejma = filma. — Po vsem rečenem ne bo težko ugotoviti, da so pravila tipa »uveljavila se je pisava Pavel (...), vendar pa favl (...),« ali hočejo tudi za tip favl isti izgovor kot za Pavl, napačna. Prvo naj se res izgovarja Pavel, drugo pa faul (ali faul) in tako seveda tudi emajl in podobne besede. Če gre razvoj tudi k poenostavitvi, tj. k poenotenju obravnavanja, potem gotovo ne v smeri k Pavel, temveč k favl, kakor tudi mi je sicer lahko servirati ljubljanski modni *filəm*. — V tem smislu bi bilo treba izgovarjati tudi mavr, film, šarm (vse str. 22), favn, gostiln, tovarn, vojn, barv kot [maʋr film šarm faʋn-faun gostiln tovarn vojn barʋ-barʋ], ne pa v nejasnih formulacijah tipa »uveljavila se je pisava« (str. 21), »vendar je raba odločila« (str. 22), »raba je uveljavila, da pišemo samo -n« (str. 23) siliti ljudi k izgovarjavi tipa [maʋər filəm šarəm favən gostilən tovarən vojn barəʋ] ipd.

V bistvu isto velja tudi za primere, kadar takšen sklop sledi polglasu, kakor npr. grl, čmrlj (str. 21), trm (22), zrn (23), brv (24): najmanj, kar je v tej zvezi treba zahtevati, je, da se poleg izgovora s polglasnikom pred zadnjim zvočnikom dovoli tudi izgovarjava brez polglasnika. Lahko postržem z oscilografskimi zapisi, ki potrjujejo izgovorljivost takšnih zvočniških sklopov, ne da bi pred zadnjega vri-vali polglas. Razen tega se sprašujem, ali res tudi tisti, ki poznajo v svojem vokalnem sestavu fonem ə, take besede res izgovarjajo gərəl, čmərəl, bərəʋ. Docela nemogoča pa se mi z istega stališča zdi izgovarjava pravopisnega smiseln, vogeln, brezposeln, zemeljn s polglasom pred n, kakor predvideva uvod (str. 23 Pomni b).

Iz povedanega, mislim, dovolj jasno sledi, da je treba ločiti primere, kadar tak sklop uvaja zvočnik, od primerov, ki jih uvaja nezvočnik. V drugem primeru tak potencialni sklop v položaju ne pred vokalom vedno razpade, bodisi tako, da se pred zvočnik vrine polglas ali i (okno — oken, okenski; ladja — ladij, ladijski), bodisi tako, da se v premenj z u (smokve — smoku [smokəv]), v prvem primeru pa razpade samo izjemoma, in še to le v položaju, ko sklopu zvočnik + zvočnik sledi še kak soglasnik. Z gotovostjo, se zdi, velja to pri vsem tem le za primere kot zemlja

— zemeljski, Trbovlje, trboveljski, kjer pa bi bil mogoč tudi izgovor [tərboʋl̩ski], Postojna — postojnski (kjer je izgovorljivo tudi [pɔstɔjnski]), prav kakor tudi parmski. Zahtevati za brvca samo izgovor bərəʋca (str. 24), ko je istočasno za skupino rvn (krvni) mogoče govoriti tudi (kərʋni), je pač bizarno.

Od podrobnosti naj bodo obravnavane le nekatere. — Pravopisni vzglasni *r* — (rdeč) bi bilo treba dovoliti izgovarjati tudi kot *ə + r* tudi v položaju, ko se predhodna beseda končuje s samoglasnikom: za *bo rdeč* ne sme biti predpisan samo izgovor [bɔrdɛč] (str. 22), temveč tudi (bɔərdɛč). — Če se za zvočnike trdi, da so ubrani na polglas (str. 19), potem za nosnike ni mogoče istočasno zapisati, da je v njih »soglasnost v ustni zapori (...), samoglasnost pa v odzvočnosti nosne votline« (str. 22), ker bi se s tem z drugimi besedami reklo, da se tudi polglas artikulira v nosu. — Če uvod (str. 22) trdi, da je »vendar raba odločila, da pišemo -m« (in ne -em za pravorečno -am) »v tujkah za zvočniki: (...) revm«, pri tem pozablja, da imamo tudi domače take besede (prim. ujm). — Enojna črka ni digram (str. 23 pri *nj*). — Zvočnik *v* prav gotovo nima te »posebnosti«, da bi se njegova zvočnost stikala z *u* (str. 23). — V sestavku Sistemske premene soglasnikov v našem knjižnem jeziku je bilo dokazano, da ni nobenega pravega vzroka za to, da bi za pravopisno *vl*, *vlj*, *vr*, kadar uvajajo drugi del sestavljenke, oz. kadar so v vzglasju, dovoljevali poleg sistemskega izgovora z bilabialnim *v* tudi izgovor z labiodentalnim (str. 24). Kje so razlogi za vztrajanje pri tej Breznikovi zahtevi? — V tu že večkrat citiranem članku o soglasniških premenah je bilo popolnoma jasno dokazano, da vzglasna skupina *ʋ + nezveneči soglasnik fonetično ni mogoča*. In vendar transkribira uvod (str. 24) besede tipa vprašaj ali vsak z *ʋ*. Kako je vendar mogoče, da stoji zvočnik (vzglasno!) pred nezvenečim soglasnikom, ne da bi s tem ustvaril nov zvočni višek, tj. zlog? V razpravi Suglasnički skupovi slovenskog književnog jezika je pokazano, da to ni mogoče. Ali je kdo dokazal drugače? — Ne. Pač pa si je uvod pot k pravilni transkripciji zaprl (str. 20) s trditvijo, da »zvočniki nimajo (...) nezvenečih premen«. Ker je pri tem tveganem spoznanju moral vztrajati (iz neznanega razloga), je tip »vsak« transkribiral proti vsem pravilom fonetike z [ʋsək]. S tem se ne postavlja na laž le pisec teh vrstic, ampak tudi sam Ramovš, ki je nezveneči dvoustnični pripornik (pisal ga je s prečrtanim *u*) poznal in ga v svojem Konzonantizmu predvidel tudi za knjižni jezik iz preprostega razloga, ker tak glas v slovenskem knjižnem jeziku jè, obstoji. Piscu teh vrstic je na zahtevo lahko dokazati njegovo eksistenco z elektronskim zapisom. — Kaj pomeni stavek, da »predpono *v*- pred *v* zmeraj pišemo in govorimo kot *u*« (str. 24)? Ali je *v* v tem primeru glas ali črka ali kaj je? Reči bi bilo treba: predpona *v*- ima v položaju pred *v* premeno *u*. — Za predlog *v* ni treba nikakih posebnih pravil. Izgovarja se kakor vsak vzglasni *v*, in če sprejmemo novi pravopisov predlog, po analogiji kot *ʋ* celo pred vokalom. Šamo to je bilo treba napisati namesto 15 vrstic pravila na str. 25. — In *v* zvezi s fonemom [j]: F. Bezljaj je že v tridesetih letih pravilno ugotovil, da njegovo spirantično varianto (namreč [j]) izgovarjamo le še pred naglašenim samoglasnikom, v vseh drugih primerih, posebno za soglasnikom, pa izgovarjamo diftonški [j]. To je edino pravilno, samo da bi bilo treba dovoliti izgovor z [j] tudi sploh v vseh položajih.

(Konec prihodnjč)

O NASTANKU, RAZVOJU IN POMENU PRIIMKOV

Veda o osebnih imenih ali onomastika je pri nas silno skromna, ne premore niti ene monografije, šteje komaj nekaj drobnih člankov. To pa ne pomeni, da za osebna imena med nami ni bilo zanimanja. Ravno nasprotno, saj vemo, da je že Prešerna močno mikal pomen imen. In danes, kdo izmed nas ni radoveden, od kod je njegov priimek in kaj pomeni.

Naši predniki so v pradednini uporabljali za poimenovanje posameznika samo eno ime: *Svetopolk, Rastislav, Hotimir, Gorazd*. Takšno ime je nosil posamezen človek in se je dedovalo.

Takšen enoimenski sistem sčasoma ni mogel več zadoščati. Povečane potrebe razvijajoče se družbe proti koncu srednjega veka, nastajanje mest in trgov s kopičenjem večjega števila prebivalstva na enem kraju ter uvajanje upravnih seznamov, vse to je rodilo potrebo po razločevanju ljudi enakega imena. Zato so začeli imenom dodajati pridevek. Tudi ta je bil sprva individualen. Toda pri sestavljanju upravnih seznamov in grajskih urbarjev se je čutila potreba, da enako imenovane osebe dobijo stalno razločevalno oznako, ki naj bi jo obdržali tudi njihovi potomci. Obvezna uvedba rojstnih in mrliških matic po 1600 je rabo priimkov vsesplošno uveljavila. Tako je bil na prehodu srednjega veka v novi vek vpeljan dvoimenski sistem, ki je še danes v veljavi.

Glede na nastanek in pomen delimo priimke na štiri skupine:

1. na imenske, ki so se razvili iz rojstnih imen: *Janežič, Lavrič*;
2. na krajevne, ki so nastali iz krajevnih imen: *Hribar, Gorjan, Blejec*;
3. na stanovske, ki so iz nazivov za stan in poklic: *Kovač, Žagar*;
4. na vzdevne, ki izvirajo iz vzdevkov: *Prešeren, Raztresen, Vesel*.

Imenski priimki so po nastanku razne oblike rojstnih imen. Za razločevanje oseb enakega imena so začeli soobčani prvotna imena spreminjati na dva načina: ali so jih okrajšali (*Fabè* iz Fabijan, *Felè* iz Felicijan, *Lipe* iz Filip) ali pa so jim pritikal razna obrazila: *Pavel*: Pavle, Pavlek, Pavlež, Pavlač, Pavlih, Pavliha, Pavlic, Pavlica, Pavlič, Pavliček, Pavliš, Pavliša, Pavluša, Pavlušič, Pavluc, Pavletič, Pavletovec, Pavlenič, Pavlin, Pavlinc, Pavlinič, Pavlinček, Pavlinčič, Pavlečič, Pavletovec itd.

Vsako obrazilo je v dobi nastajanja priimkov imelo svoj pomen, dandanes pa se njihov pomen le težko odkrije ali pa sploh ne. Nekatera obrazila so izražala prikupnost ali priljubljenost osebe, druga zaničevanje ali posmeh, tretja so imela pomanjševalen ali povečevalen pomen itd.

V skupini imenskih priimkov bi kazalo opozoriti na številna *patronimika* in *matronimika*. To so priimki, ki so izpeljani z obrazilom -ič ali -ovič iz očetovega, redko iz materinega imena: *Petrič* je Petrov sin, *Barbarič* je Barbarin sin (rojen po očetovi smrti Barbari ali pa je nezakonski sin).

Skupina imenskih priimkov je zelo bogata, a zaradi močnih okrajšav izhodnih imen in zaradi mnogoštevilnih novih tvorb so ti priimki često precej zamotani. Jasni so: *Ahac, Ahačič, Ambrožič, Gregorčič, Simonič*. Drugi pa se nam odkrijejo šele po daljšem raziskovanju: *Repe* iz Ruprecht, *Gabron* iz Gabrijel, *Golič* iz Gal, *Japelj* iz Jakob, *Lipko* iz Filip, *Žgur* in *Žigon* iz Sigismund itd.

Slovenska onomastika pozna nekaj nad 200 pomembnejših rojstnih imen. Med njimi sta na prvem mestu *Janez* in *Jurij*, vsak s preko 220 različnimi priimki. To so

stara imena, še iz dobe pred začetkom nastajanja priimkov. Mlajša imena pri nastajanju priimkov niso mogla sodelovati, ali pa silno malo. Tako nimamo nobenega priimka iz imen: *Alojzij, Karel, Ignacij*. Jako redki priimki so iz imen: *Aleksej, Elija, Erazem, Izak, Kvirin, Ožbolt, Silvester* idr. Glede starih slovanskih imen pa je treba pripomniti, da so bila ob času nastajanja priimkov skoro vsa že izgubljena, zato jih v priimkih le redko srečujemo, nekoliko več v hišnih imenih.

Krajevni priimki so se razvili iz krajevnih imen, tj. iz imen naselij, gora, voda, dežel in ledin. Takšen priimek pove, kje je bil prvi nosilec imena rojen, kje je imel svojo bivališče ali od kod je prišel v novi dom. Takšni priimki poimenujejo človeka:

1. po deželi: Korošec, Kranjec, Kraševce, Kočevar, Bohinjec, Ipavec;
2. po narodih: Furlan, Lah, Hrovat in Horvat, Vogrin, Vošnjak;
3. po naseljih: Ižanec, Znojilšek, Trzinar, Plesnik, Breznik, Robar;
4. po legi hiše: Hribar, Skalar, Klančar, Končan, Konšek itd.

Razbor krajevnih priimkov odkriva zanimiv pogled v davno preseljevanje našega ljudstva iz kraja v kraj, iz dežele v deželo. Pravo preseljevanje v luči priimkov pa bo mogoče pokazati šele tedaj, ko bo iz zgodovinskih virov nabrano dovolj dokaznega gradiva, ko bo dognan izvor nosilcev posameznih priimkov, ko bodo priimki postavljeni v prvotno domovino in ko bosta ugotovljeni narečna raba in krajevna razširjenost posameznih obrazil.

Krajevni priimki so po izvoru mnogokrat *hišna imena*, ki so se naslonila na ledinske oznake. Tako imamo npr. v gornjegrajskem urbarju iz 1426 zapisek *Jacob im pliest*, danes Plesnik; *Paul im lag*, danes Logar. Hišna imena je ustvarilo ljudstvo, v tujih pisarnah pa so jih prikrajali nemški in latinski izreki in pisavi ali pa jih prevajali. Nastala so pred priimki in marsikje živijo še dandanes neodvisno od gospodarjevega priimka. Včasih pa so priimek celo izpodrinila. Tako je kmet Novak, ki se je priselil na Slom, postal *Slomšek*.

Stanovski priimki kažejo stan ali poklic, obrt ali rokodelstvo, pa tudi lahko samo začasno zaposlitev, ki jo je opravljal prvi nosilec takšnega priimka. Družbenopolitične razmere našega ljudstva v mestu in na vasi v fevdalni dobi, ko je skoraj vsaka večja naselbina imela svojega župana, kovača, tkalca, čevljarja, krčmarja, mlinarja in kolarja, nam pojasnjujejo, zakaj so priimki iz nazivov za stan in poklic tako pogostni.

Mnogo stanovskih priimkov imamo v dveh oblikah, slovenski in nemški, včasih tudi še v italijanski, furlanski ali madžarski. To pa zaradi tega, ker so tujejezični gospodarji zapisovali v svoje urbarje in matice naša imena kaj radi v prevodu. Kdor je pred oblastjo povedal svoje ime in poklic, je oblast naziv za poklic oveko-večila kot priimek. Tako imamo dvojne priimke: *Kovač-Smid, Lončar-Hafner, Ribič-Fišer, Kalec-Weber*. Na zahodni meji srečujemo še *Molinarja* in *Sartorija*, v severno-vzhodnem delu pa *Molnarja, Saboja, Takača*. Spričo navedenega načina nastajanja stanovskih priimkov ne smemo misliti, da so vsi naši *Šmidi, Vebri, Fišerji* in *Hafnerji* zares tudi nemške krvi. Res pa je, da je zašlo med Slovence tudi nekaj tujih kolonistov, ki so se sicer poslovenili, tuje ime pa obdržali (npr. na loškem ozemlju).

Latinskih priimkov pa ni ustvarjala samo rimska cerkev, ampak je marsikateri slovenski izobraženec v dobi humanizma in renesanse po tedanji evropski navadi sam prevedel svoje ime v latinščino ali celo v grščino: *Voglar — Carbonarius, Tkalec — Textor, Mlinar — Molitor, Ribič — Pescator, Pisar — Scriba, Krznar — Pelicanus* itd.

Uveljavitev tujih stanovskih priimkov je med drugim podpirala tudi vsakdanja jezikovna raba, ker so naši ljudje pod vplivom vladajočih tujcev poimenovali obrti

in poklice s tujimi izrazi. Pri tem pa je zanimivo, da je tuj priimek ostal zapisan na papirju, ljudstvo pa je uporabljalo domače ime. Ponekod se je bil dolgotrajen boj med domačim in tujim imenom, katero od obeh se bo nazadnje uveljavilo. Tako poznamo v Selški dolini boj med priimki: *Kovač-Šmid-Faber*, *Kalčič-Veber-Textor*, *Mlinar-Müller-Molitor*.

Iz stanovskih priimkov so se po zgledu imenskih priimkov s pritikanjem raznih obrazil razvile številne izvedenke. Te imajo svoj pomen samo v skupini priimkov: *Žnidar* — *Žnidarič*, *Žnidarec*, *Žnidarčič*, *Žnidaršič*, *Žnidarek*, *Žnidarko*, *Žnidarček* itd.

Vzdevni priimki. Nič manjše vloge kakor prvi trije viri niso imeli pri nastajanju priimkov tudi vzdevki, ki jih dajejo soobčani kaj radi drug drugemu. Vzdevki označujejo človeka po njegovih telesnih posebnostih in duševnih lastnostih ali pa tudi po kakem drugem znaku, ki je značilen zanj ali za njegovo hišo. Tu je spletla človeška domišljija čudovite tvorbe in obesila ljudem vrsto imen za najrazličnejše predmete in pojme, včasih kar presenetljive. Semkaj spadajo izrazi za živali in rastline, jedi in pijače, obleko in obutev, denar in uteži, starostno dobo in čas rojstva, sorodstvene zveze, pa tudi obrtniški izdelki, orodje in snov.

Živalski in rastlinski priimki imajo v glavnem dvojen izvor. Veliko jih izhaja iz starih hišnih imen. V srednjem veku je namreč v mestu in trgu skoro vsaka hiša imela kako znamenje ali grb, navadno žival ali rastlino ali tudi kak drug predmet, po katerem se je imenovala. Takšna znamenja so uporabljali namesto sedanjih hišnih števil. Kot stara navada so se nekatera ohranila samo še pri kaki gostilni ali lekarni (gostilna pri Jelenu, lekarna pri Orlu). Takšno hišno ime se je z lahkoto preneslo na gospodarja in postalo priimek.

Živalski in rastlinski priimki pa imajo lahko še drug izvor. Imena živali in rastlin so se prenesla na človeka, ki je bil po kaki posebnosti ali lastnosti podoben tej ali oni živali ali rastlini: *Medved* je bil izredno močan ali precej neroden človek ali pa je rad godrnjal; *Zajec* je bil strahopeten, imel posebno dolge noge ali uhlje; *Hrast* je bil človek nenavadno trdnega zdravja ali čvrste postave; *Kopriva* pa najbrž hudo zbadljiv človek itd.

V naši onomastiki imamo kakih 300 imen za živali in približno toliko tudi za rastline. Poleg tega pa nahajamo po zgledu imenskih priimkov še vrsto izvedenk: *Jelen* — *Jelenc*, *Jelenič*, *Jelenčič*, *Jalenik*, *Jelenko*, *Jelenšek* itd.

Po predmetih, ki imajo kakršnokoli zvezo s človekovim delom ali življenjem, so se ustalili priimki: *Kruh*, *Maslo*, *Ocvirk*, *Jesih*; *Kožuh*, *Lemež*, *Opeka*, *Žakelj* itd.

Po telesnih lastnostih so priimki: *Bradač* je imel posebno dolgo ali košato brado; *Nosan* nenavadno obilen nos; *Grča* je bil tršate postave; *Grbec* grbav itd. Na barvo las kažejo *Bevc*, *Erjavec*, na čas rojstva *Božič*, *Nedeljko* itd.

Večina slovenskih priimkov je iz samostalnikov, nekaj pa jih je tudi iz pridevnikov in deležnikov, ki so ravno za vzdevek jako prikladni: *Prešeren*, *Majhen*, *Vesel*, *Raztresen*, *Pohleven*, *Popit* itd. Nadalje je tudi nekaj zloženek: *Vodopivec*, *Gazvoda*, *Kozoglav*, *Hudamisel*, *Lepašega*, *Doberlet*, pa tudi kaka stavčna zveza: *Nestori*, *Sto-pistran*, *Kajdiž*, *Kumerdej iz Nikomurnedaj* ipd.

Pri proučevanju slovenskih priimkov se rado pripeti, da je kako ime težko uvrstiti v katero od naštetih skupin, ker ima ime lahko več kot en sam izvor. Tako so *Lisjaka* imenovali v enem kraju človeka, ki je imel rdeče lase, v drugem kraju pa takega, ki je bil premeten in zvit, v tretjem kraju pa po hišnem znamenju. Marsikatero takšno dvomljivo razlago more razrešiti le zgodovinsko gradivo. Sploh pa je za razlago nastanka in pomena priimkov odločilno, da podrobno poznamo družbene, gospodarske, politične, kulturne, verske in jezikovne razmere iz življenja naših

Ijudi v mestu in na vasi v dobi od 13. do 16. stol. Takšno obravnavanje pokaže, da *Novak* ni kak vojaški novinec, ampak kmet, ki se je naselil na novino; da *Šef* ni današnji načelnik, ampak srednjeveški sodja, sodnik.

Marsikateri Slovenec si je svoj bolj ali manj temen priimek pojasnjeval, kakor je vedel in znal. Znanstveno raziskovanje pa je pokazalo, da priimek *Homer* ni grški pesnik, ampak *Homar*, *Holmar* tj. človek na holmu; *Škarja* ne pomeni znanega rezila, ampak ima srednjeveški pomen načelnika čete ali biriča; *Orač* ni zmerom rataj, je lahko tudi *Vorač*, ki je narečna oblika za *Lovrač*, *Lavrencij*; *Galun* nima zveze z mineralom, ampak je iz imena *Gal* kakor *Markun* iz *Marko*; *Močnik* ne pomeni zmerom jedi, je lahko tudi človek, ki ima hišo na močvirnatem svetu itd.

Iz našega kratkega pogleda na onomastiko lahko spoznamo tudi prihodnje naloge. Končni cilj je, da se na podlagi podrobnih samostojnih obdelav posameznih problemov sestavi zaokroženo delo o osebnih imenih na Slovenskem. Le tako se bomo za Nemci, Francozi in Angleži dokopali tudi mi do pomembnega dela iz kulturne zgodovine našega naroda.

Ianez Sivec

GOVORNE VAJE V OSNOVNI ŠOLI

V učnem načrtu za slovenski jezik v višjih razredih osnovne šole imajo posebno mesto govorne vaje. Te sicer ne predstavljajo popolne novosti v šolski praksi, vendar je res, da se v prejšnjih letih niso tako načrtno gojile. Govorne vaje naj bi postale ena od osnovnih in stalnih oblik za usposabljanje učencev v pravilnem in lepem ustnem izražanju, kar je prva naloga pouka slovenskega jezika v osnovni šoli. Odkrito si moramo priznati, da te naloge naša osnovna šola ne izvršuje. Saj moramo velikokrat negodovati nad okornim in nesproščenim izražanjem tako absolventov osnovne šole, pa tudi gimnazije in celo fakultete. Uglajenega nastopa, pravilne formulacije govornih besede, primerne konstrukcije govornega sestavka, pravilne izbire besed in stila osnovna šola učencem ne daje v zadovoljivi in zadostni meri. Prav pri tem naj bi sistematične in pestre govorne vaje, tesno naslonjene na jezikovni, slovnični in stilistični pouk, prinesle izboljšanje.

Govorne vaje so menda že povsod postale več ali manj redna oblika pri pouku materinščine. Vendar jim ponekod učitelji odmerjajo premalo ur, misleč, da je program preobširen in ni časa zanje. Nekateri učitelji pa so kar preprosto mnenja, da je za govorne vaje škoda časa, ker so učencem le za oddih in nič ne pridobijo. Kakor za vse stvari velja pač tudi za govorne vaje, da je šabloniziranje smrt še tako pozitivnim stremljenjem. Prav šabloniziranje pa je pri govornih vajah v osnovni šoli močno občutno. Nešteto možnosti za oblikovanje učenčeve kulture govora ostaja neizkoriščenih, nešteto neprisiljenih in iz vsakokratne različne situacije ustvarjenih možnosti za govorne vaje gre mimo učenca in učitelja. Namesto da bi govorne vaje postale pravzaprav sestavni del vsega pouka slovenščine, vsake učne enote posebej, se dostikrat goje šablonsko, samo ob določenih dnevih, samo v določeni in vedno enaki obliki. Tako postajajo same sebi namen, izgubljajo življenjskost, vnašajo v šolsko delo monotonost in tedaj je zares škoda časa zanje.

Največkrat smatramo za govorne vaje samo referate, ki jih učenci preberejo ali na pamet povedo pred razredom. Ta oblika je gotovo najpogostnejša. Opozoril pa bi rad na nekatere nepravilnosti, ki se pri tem pojavljajo.

Ni vseeno, o čem učenec pripoveduje. Kot ni prav, če učitelj sam določi temo vsakemu učencu posebej in pri tem posega samo v svet literarnih del, tako tudi ni prav, če si učenci samo po svojem okusu in interesu določajo, o čem bodo govorili pred razredom. Menim, da je pravilna pot nekje na sredi med obema omenjenima skrajnostima. Učenec naj si izbere temo v soglasju in s pristankom učitelja; ta pa se mora zavedati vseh izobrazbenih in vzgojnih elementov, ki se skrivajo v samem izboru teme. Paziti mora namreč na to, da bo tudi v izboru tem uveljavljeno načelo sistematičnosti in načrtnosti. Paziti mora, da se bo v nekem določenem razdobju (v enem šolskem letu ali celo v daljšem času) vsak učenec v razredu seznanil z najrazličnejšimi oblikami govornega nastopa in načinom njihovih konstrukcij. Tako bo za prve govorne nastope lahko izbral celo preprosto obnovo že obravnavanega berilnega sestavka oziroma dela iz domačega branja, kasneje bodo na vrsti skraćitve in razširitve, še kasneje pa morda karakterizacije junakov. Sledili naj bi nastopi, ki bi jih lahko označili z izrazom pripovedovanje, naj bo to pripovedovanje o nekem doživljaju, opis ali oris. Posebna oblika, ki pride na vrsto pozneje, je potopis. Težje oblike govornega nastopa pa predstavljajo kritike, ocene in končno govor za razne prilike. Teme naj posegajo na vsa področja življenja — v kulturo, politiko, šport, znanost in gospodarstvo. Širijo naj, skratka, učenčevo razgledanost. Samo tako skrbno in načrtno izbrane teme za govorne nastope bodo lahko nazorno prikazale različne načine sestave govornih vaj.

Potrebno je poudariti tudi to, da govorni nastop učenca ne sme biti predolg. Načelno smemo dovoliti največ petnajst minut. V nasprotnem primeru, ko traja referat skoraj celo šolsko uro, se izgubi zanj zanimanje, disciplina popušča, pa tudi časa je v tem primeru zares škoda.

Po referatu se navadno razvije debata. Kot vem, so pri tem izkušnje precej slabe. Saj se pripombe učencev omejujejo samo na to, kako se je učenec med branjem ali pripovedovanjem držal, kako je govoril, hitro ali počasi, kvečjemu še, katero besedo je napačno izgovoril, kaj dosti več pa debata ne prinese. Mislim, da je pretirano sploh pričakovati neko resnejšo oceno od učenca v osnovni šoli. Sicer pa to sploh ni osnovni namen debate. Mislim, da vzpodbujamo učence k debati prej zato, da jih pripravimo za poznejše samostojne nastope in jih naučimo, kako se je treba javiti k besedi, kako je treba mnenje drugih pobiti le z utemeljenim lastnim mnenjem, ne pa z enostavnim nasprotovanjem, kako ne smemo segati drugim v besedo itd. Torej, izbrusimo rajši tehniko diskusije in se rajši zadovoljimo s skromnejšo vsebino pripomb! Dvomim tudi v objektivnost ocene, ki jo včasih daje razred v celoti. Ocena naj le raje ostane popolnoma v učiteljevi kompetenci!

Z debato se govorni nastop navadno zaključí. Mislim pa, da to ni prav. Zdi se mi namreč, da so izobrazbene možnosti povsem izkoriščene šele takrat, kadar se taka ura zaključí z utrjevanjem oziroma ponavljanjem nekega jezikovnega poglavja. Tak zaključek ure ne izzveni prisiljeno, kot se zdi na prvi pogled, in ni samo neki privesek brez organske zveze z govornim nastopom samim. V jezikovnem zaključku ima učitelj lepo priliko, da ponovi ali utrdi kako poglavje iz pravorečja (kvaliteta vokalov, izgovor predlogov skupaj z naslednjimi besedami, izgovor črke l, mesto poudarka), pravopisa (raba velike začetnice, ločila v premem govoru) ali celo slovnice (zlasti besedni red in raba posameznih besednih vrst). Katero od teh poglavij bo učitelj izbral, je predvsem odvisno od njega samega. Prav pa je, da se tudi pri tem ravna po naprej določenem načrtu, istočasno pa upošteva tiste napake, ki so se pri vsakokratnem govornem nastopu pojavile v izraziti obliki.

Pa še nekaj je potrebno. Učenci se morajo seznanjati tudi s tem, kako nastopijo pred avditorijem — v našem primeru pred razredom. Zvedeti ali začutiti morajo,

da ni vseeno, kako govore, kako ustvarijo s poslušalci stik, kako in kdaj naj uporabijo ponazorila itd. Vse te stvari so prav tako pomembne kot vse prej naštete, za življenje samo pa morda še pomembnejše.

Pri vsem tem ne smemo zanemariti nepripravljenih govornih nastopov. Učenec se bo v življenju marsikdaj znašel v situaciji, ko bo moral tudi nepripravljen v javnosti spregovoriti. Zato je prav, da ga na to pripravljamo že v šoli. Nepripravljeni govorni nastopi bodo seveda krajši in manj zahtevni, vendar moramo kljub temu neprestano gojiti prav vse oblike. Tedaj šele bo učenec lahko popolnoma in nedvomno pokazal svoje govorne spretnosti in sposobnosti, tedaj šele bomo lahko te sposobnosti pravilno ovrednotili. Razumljivo pa je, da lahko z nepripravljenimi govornimi nastopi začnemo šele potem, ko so pripravljani postali že ustaljena oblika šolskega dela. Prav je tudi, da nepripravljeni najprej nastopijo najboljši učenci, saj sicer tvegamo, da se nam lepo zamišljen poizkus zmaliči.

Naj vse misli strnem v sledeče: govorni nastopi so priljubljena oblika pri pouku slovenskega jezika. Uspešni pa bodo samo tedaj, če se bo učitelj neprestano zavedal vseh izobrazbenih in vzgojnih možnosti, ki jih nudijo, ter jih bo znal v zadovoljivi meri izkoristiti. Tu mislim predvsem na oblikovanje učenčevega nastopa pred javnostjo, na uglaševanje njegovega sodelovanja v debati, na kompozicijo po vsebini raznovrstnih govornih sestavkov in na utrjevanje jezikovnega znanja.

V govorne vaje ne prištevam samo govornih nastopov. Ti so le govorne vaje v najožjem smislu besede. Govorne vaje je treba razumeti širše, to se pravi kot obliko za usposabljanje učencev v ustnem izražanju. V tem primeru pa lahko govorimo še o celi vrsti drugih načinov, ki vsi nekako sodijo v okvir širše pojmovanih govornih vaj. Naj prav na kratko opozorim na nekatere!

Zelo uspešne so lahko ure, ki so zgrajene po razgovorni metodi. Pri tem seveda ne mislim prostega razgovora o čemerkoli, ampak na temeljito pripravljen razgovor z jasno postavljenim učnim smotrom. Razgovor se lahko razvije ob poljubnem dogodku, ki so ga doživeli vsi učenci, ob predmetu ali sliki. Učenci pripovedujejo o tem, kar so doživeli, kar vidijo in kar slišijo. Učitelj mora skrbno paziti, da razgovor poteka sistematično in da sodelujejo vsi učenci. Stalno mora učence usmerjati k temu, da poiščejo za vse, kar žele povedati, najprimernejši izraz in najtočnejše poimenovanje, da isto misel izrazijo na čimveč načinov. Taka ura zahteva veliko priprave, je pa zato lahko zelo uspešna. Učenci si lahko močno obogate svoj besedni zaklad, začutijo tudi stilne finese in drobne pomenske razlike med podobnimi izrazi. Poleg tega pa se uri v ostrem opazovanju in uglašenem opisovanju. Prednost take oblike govornih vaj je tudi v tem, da aktivno zaposli razred v celoti.

Med govorne vaje lahko štejemo tudi dramatizacije epskih sestavkov. Za tako obliko dela so primerni epski sestavki, ki vsebujejo malo opisov in več dialogov. V bistvu gre pri tej obliki za neke vrste obnavljanje vsebine, le da jo namesto v tretji osebi, kot je največkrat v navadi, učenci obnovijo po vlogah. Dramatizacijo lahko poživijo scena. Na obnavljanje po vlogah se učenci lahko doma pripravijo, tekst v dramski obliki lahko tudi napišejo. Možno — in včasih celo bolje — pa je, da nastopijo nepripravljeni. Uspeh bo popoln, če si bo učitelj prizadeval, da bo dosegel vse, kar taka oblika nudi. Tedaj bodo učenci tekst neposredneje doživljali, v živem govoru bodo spoznavali premi in odvisni govor, učili se bodo tekst čustveno in smiselno posredovati.

H govornim vajah sodijo tudi krajše vaje v estetskem deklamiranju in recitiranju. Pri tem ne bi smeli prvenstveno posegati samo v poezijo, ampak bi morda dajali celo prednost prozi, saj se bo učenec v življenju pogosteje srečaval z neve-

zано besedo. Pri vajah v deklamiranju in recitiranju ne smemo stremeti samo za tem, da si bodo učenci vtisnili v spomin najlepše in najvrednejše literarne stvaritve. Prav tako pomembno je, da učitelj brusi artikulacijo učencev (zlasti vokalizma), jih navaja k primerni intonaciji in melodiji stavka, opozarja na ritem in tempo govora ter goji pravilni besedni, logični in čustveni poudarek. Tako delo pa zahteva seveda spet veliko prizadevanja in predvsem veliko potrpljenja.

Ob koncu bi rad podčrtal še nekaj. Govorne vaje vseh oblik, ne samo teh, ki sem jih omenil v sestavku, so res najprimernejša pot do olepšanja in izboljšanja ustnega izražanja v osnovni šoli in morajo zato imeti pomembno mesto v pouku materinščine. Vendar pa bodo že vnaprej obsojene na neuspeh, če ne bodo slonele na solidnem slovničnem in stilističnem — skratka jezikovnem — znanju.

Ocene, poročila, zapiski

NEKAJ NOVIH KNJIG O SLOVSTVU NOB

VII

Načrt in osnovo za kritike, ki sem jih pisal o devetih knjigah pod gornjim naslovom, sem imel že ob začetku, končno besedilo pa sem oddajal uredništvu neposredno pred vsako objavo. Zgolj iz zunanjih razlogov je bilo nadaljevanje dvakrat pretrgano in se je objavljajnje zavleklo na celo leto in več. Zato se je razumljivo nabralo nekaj novega gradiva, ki ga naj posredujem v tem poglavju, in dodam peščico popravkov.

Beseda ježva iz Koroškega reja (219) je v tej obliki zapisana v Kranjski gori, medtem ko navajata koroška vira isto besedo v obliki ježla. Številka SPor, ki je priobčila Župančičevo pesem Pojte za meno!j, ima datum! 6. in ne 8. IX. (150). Obliko Grahorjevega rojstnega kraja Dolenje Bitinje (183) sem posnel po Čermeljevi knjigi o imenoslovju primor. krajev (Beograd, 1945). Krajevni leksikon LRS, 1954, in Imenik naselij LRS, 1955, navajata obliko Dolnja Bitnja. Poglavje I se začinja na str. 148, kjer je treba pred vrsto 6 postaviti rimsko I.

Jože Brejc me je (osebno) opozoril, da napačno sklepam o ohranjenih pesmih Ivana Korošca (218), češ da naj bi bili nastali pred aprilom 1941: »Utemeljevanje oziroma uganjanje se zdi domiselno, vendar ne drži. Spominjam se, da sem pesmi med vojno bral in da sta pesmi tedaj nastali. Kdaj sta bili objavljeni, bo treba poiskati.« Koroščeva smrt je ostala nepojasnjena.

Seznam gradiva ... navaja (153) knjigo, ki naj bi bila tretji zvezek Klopčičeve antologije Pesmi naših borcev. Ta zvezek je stvarno samo tiskan ponatis II. zv., brez vsakršne spremembe ali dopolnitve.

O tekstih, ki jih je priobčila knjižica Beseda iz naše borbe, 1945, morem dati naslednja dopolnila. Kosmačevo Prebujenje je prvič izšlo 4. IV. 1945 v SPor, Miikuževa Cvetočja česnja pa 12. IV. 1945 v Novicah, ki so bile tiskano glasilo OF za Dolenjsko in Notranjsko. Ferdo Kozak je svojo Domovino izročil v rokopisu (v Črnomlju), enako Vitomil Zupan svoj Andante patetico (neposredno po osvoboditvi). V rokopisu je izročil svojo Kapitulacijo tudi Jože Brejc, bral pa jo je že 1944 na proslavi ustanovitve OF na bazi 20. Za črtico Miška Kranjca se ne spominjam, da bi bila objavljena; nastala pa je januarja 1945, kakor je pod njo zapisano. Tudi Zupanov Andante patetico je bil napisan pred osvoboditvijo; vadil ga je za recitacijski nastop Jože Tiran, vendar pred osvobojenjem ni prišlo do izvedbe. Recitiral ga je prvič v radiu Svobodna Ljubljana 5. VI. 1945.

Postaviti je mogoče določnejši datum, kdaj je odšel Janez Kardelj iz Ljubljane in začel organizirati agititeater 1942. Pred odhodom na Dolenjsko je zapisal poslovljni sonet v spominsko knjigo dekletu Zdenki Jeršek, ki je bila znanika igravske družine Kardelj, Blanč

in Kovič. Ta trojka se je pri dekletu isti dan poslavljala od Ljubljane in isti dan, vsake zase, zapisala v spominsko knjigo nekaj poslovljnih besed. Vsi zapiski nosijo datum 15. VI. 1942. Fantje so torej odšli iz mesta v partizane med 16. in 22. junijem, najprej Kar-delj, za njim pa še Blamč in Kovič. Tako moremo začetke agit teatra postaviti v zadnji te den junija in ne maja, kakor sem prvotno sklepal po nezadostnih podatkih (gl. lanski let., 91). Bilo je to v času »čudežne pomladi«, kakor je te mesece imenoval Radko Polič v svojih spominskih (prim. njegovo prvo knjigo pod naslovom Čudežna pomlad, 1957, 79).

Mnogo dokumentarnega in obenem človeško toplega gradiva prinaša omenjena Poličeva knjiga Čudežna pomlad. Marsikaj pripoveduje o Dolfu Jakhelu (182). Polič nam ga kaže v mesecih njegovega aktivističnega in vojaškega delovanja do smrti. Opisan ima tudi Borov obisk v grosupeljski četli, kakor nam ga je s svoje strani opisal Bor v reportaži V partizanskem taboru. Osnovne podatke o Jakhelu prinaša knjiga Ljubljana v ilegali, I, 1960, 294.

Jakhel je sodeloval v časopisu Zarja, ki ga ne navaja Ivan Kreft v svojem seznamu partijskih, sindikalnih in splošno progresivnih listov v Sloveniji v razdobju 1919—1941. (Seznam se ne omejuje na Slovenijo, ampak upošteva tudi liste v Trstu, Franciji in ZDA). Tega sarajevskega lista, pri katerem je sodeloval Jakhel, ne upošteva tudi zadnja izdaja tega seznama (prim. knjigo Ivana Regenta in Ivana Krefta Progresivna usmeritev političnega življenja med vojnama v Sloveniji in Trstu, 1962). Zrja je izhajala, dovolj neredno, spočetka litografirano, potem tiskano, v letih 1937—1940 v Sarajevu. Poleg Jakhela (članek o histor. materializmu) so v listu sodelovali A. Cerkvjenik (Brezposelnost in mladina), Klopčič (o Puškiniu), Ivan Vuk, Stanko Janež, Anonimtas (Mi in Španija) idr., od 1939 tudi Bratko Kreft (o kmečkih uporih), Juš Kozak, T. Seliškar, Igor Torkar, M. Kranjec idr.

Po besedah Franceta Kosmača (osebno) je izšla njegova zbirka Partizanski soneti na Štajerskem meseca avgusta ali verjetneje septembra. V njej je nekaj pesmi iz prve zbirke, nekaj pa novih. Zbirko so razmnožili hkrati v dveh tehnikah.

Igra, ki so jo pripravljali za uprizoritev na Cerkljanskem in jo je napisal Mile-France Vreg (letošnji JiS, 52), je štela pet dejanj in je imela naslov V novi svet. Pripravljali so jo pomladi 1944.

Ob koncu naj opomnim na zelo lépo pietetno izdajo, posvečeno jugoslovanskim književnikom, ki jih je kakor koli zatekla smrt v letih zadnje vojske. Delo obsega tri knjige in v živirnih jezikih jugoslovanskih književnosti prinaša odlomke iz literature 76 med vojno padlih ali pomrlih pesnikov, pisateljev, esejistov, kritikov, znanstvenikov in književnih organizatorjev. K vsakemu proznemu odlomku ali k izbranim pesmim je dodana kratka bibliografija književnikovega dela, članek ali odlomek iz članika, ki popisuje književnikovo delo predvsem v NOB in vojni ter njegovo smrt, in kratka biografija. Od slovenskih književnikov so v knjigah upoštevani isti kot v Pavčkovih knjigi Iz krvi rdeče. V celoti se uje ma tudi izbor, razen pri Černejevi in Mesesnelu, kjer ima beograjska izdaja nekaj več. Življenjepisni zapiski k posameznim književnikom so prevedeni — tu in tam skrajšano — ter bolj ali manj vestno iz slovenske izdaje. Tiskovnih napak ni v beograjski izdaji so razmerno nič več kot v ljubljanski. Delo pod naslovom Reči na delu (morda: Besede so dejanja) je izdala Zveza književnikov Jugoslavije. Grafično zelo skrbna izdaja je vsebinsko bogata, dostojna počastitev junaštva in žrtev med ljudmi besede.

VIII

Proti moji oceni svoje Umetnosti v NOB... je Vera Jagrova napisala v letošnjih prvih 3 številkah JiS dovolj obširen Odgovor kritiku. Odgovor, ki je bil napisan z veliko ihto in nestrpnostjo, z majhno kritičnostjo in z nezanesljivo logiko, terja s svojo vsebino in svojim tonom, da tudi jaz rečem še svojo besedo. Odgovora Vere Jagrove nisem bral nič prej kakor vsi drugi bralci JiS, to se pravi po objavi. In ker je uredništvo dalo prostora Jagrovi, je naravno, da ga da tudi meni.

Moj odgovor skuša prispevati k boljšemu poznavanju slovstva NOB in rešuje nekatera vprašanja s tega področja. Naše pisanje in naše prizadevanje naj stva izbi resnici. Zato se bom le mimogrede dotaknil tona, ki ga izpričuje Odgovor kritiku. Ponekod bom segel v slovstveno gradivo samo, a ponekod bom prikazal dvomljiv način oponentkinega polemiziranja. Svoje trditve bom ponekod podprl z izjavami oseb (iz Ljubljane, meseca januarja), ki jim bo mogoče J. dala večjo vero kakor meni.

J. ne sprejema mojega ugovora o Ivanu Robu: po njenem mnenju, ki ga ponovno podčrtava v Odgovoru, je 1942 odšel Rob iz Ljubljane v Kočevje in tam ustanovil kulturno-prosvetno ekipo (57). Jaz sem trdil, da Rob v Kočevje ni šel in da tam ni ustanavljal nobene ekipe. Kaj je resnica?

Bogomil Gerlanc je bil tiste mesece, ko naj bi bil prišel Rob v Kočevje, v mestu zaposlen in je tam redno živel. Gerlanc pravi: »Roba sem osebno poznal pred vojno. V mestu, kakor je bilo 1942 Kočevje, bi bilo popolnoma nemogoče, da bi ga bil zgrešil. Vendar ga nisem videl ne z njim govoril. Mesto je bilo v tistih tednih, ko se je pripravljala ofenziva na Notranjsko in Dolenjsko, še posebej na Rog, nadvse strogo zastraženo in obdano z žico. Ne vem, kako da naj bi bil Rob zamenjal večje koncentracijsko taborišče, kakor je bila tedaj Ljubljana, z manjšim koncentracijskim taboriščem, kakor je bilo tedaj Kočevje, saj je lahko odšel iz Ljubljane neposredno v partizane, kamor so ga klicali. Da bi bil Rob v Kočevju ustanavljal kulturno-prosvetno ekipo in da bi bila ta ekipa s svojimi nastopi pospeševala borbenost celo okoliškega prebivalstva, kakor hoče to ko Kozincu dopovedati Jagrova, je bilo popolnoma nemogoče. Sploh bi mi moralo biti delo Robove skupine kakor koli znano, če bi ga kaj bilo, pa zanj nič ne vem.« Isto misli Štefan Trobiš, nekdanj učitelj v Kočevju, ki je junija in julija bil pri intendantu Glavnega štaba v Starem logu, kjer je bil nastanjen tudi agitater z Robom. Ker je odšel Trobiš v partizane iz Kočevja, je vzdrževal prav zveze s tem krajem in bi po tem »kanalu« prišel v Stari log tudi Rob. Pa ni. Trobiš pravi: »Iz Kočevja prav gotovo ni prišel. Kakršno koli odrsko, prosvetno, recitacijsko ali podobno delo je bilo v Kočevju v ilegali nemogoče. Ne vem nič o kakšnem Robovem delovanju v Kočevju. Spominjam se ljudi, ki so se zbirali okoli Janeza Kardelja, spominjam se tudi Roba v Starem logu, a kaj več o njihovem življenju in delu danes ne bi vedel povedati.« Oponentka svoje zatrjevanje »podkrepljuje s stvarnimi dokazil«, ki naj bi jih vseboval zapisek Robovega »soborca« Branimira Kozinca v LD ob desetletnici Robove smrti. Kaj pravi Branimir Kozinc danes? Tole: »Bil sem Robov znanec pred vojno. Srečaval sem se z njim v gozdovniški organizaciji, kjer sem bil starešina. Nazadnje sem bil z Robom dne 14. VI. 1942. Datuma se tako določno spominjam, ker so me naslednji dan Italijani aretirali in čez kakšnih deset dni odgnali v internacijo. Iz Italije sem se vrnil decembra 1943. Tako nisem bil Robov soborec. O njegovem odhodu v partizane in o njegovi smrti sem zvedel od drugih po vrnitvi iz laške internacije oziroma šele po vojni. Kdo bi mi bil dal informacijo, da je šel Rob v Kočevje, se zdaj ne spominjam, vsekakor trditve tedaj nisem kontroliral in tudi danes nimam nobene opore, da bi še nadalje vzdržal svojo nekdanjo trditve v Ljublj. dnevniku. Verjetno sem napačno zapisal Kočevje namesto Kočevsko ali pa so to napravili stavci.«

Mislím, da je s tem Robova »kočevska epizoda« pojasnjena. Tako je brezpredmeten tudi oponentkin pouk, kako bi se bil »naš boj verjetno drugače zaključil, kakor se je,« če bi se »bali naši ljudje [hoditi] v sovražnikove postojanke« (57). Ta pouk in poznejše podobne nauke zavračam! z opozorilom na partizanski pregovor, da je po bitki vedno polno strahov in po vojni vedno mnogo junakov.

Mimogrede še besedo o Robovem Bobnarju! Jagrovi sem v oceni očital, da govori v svoji knjigi, kako da je Bobnar bil humorističen list. Zdaj me J. pravilno popravlja, da tam govori o satiričnem in ne humorističnem listu. Popravek sprejemam, vendar si J. s tem položaja nič ne popravlja: Robov Bobnar namreč ni bil ne humorističen ne satiričen, ampak obče vojaški, brigadni list.

Z velikim poudankom J. v knjigi in zdaj v svojem Odgovoru dokazuje, kako da Klopčičeva Mati ni izvirno delo, temveč »svobodna prepesnitev« Brechtove igre Puške gospe Carrar. Ironizira moje trditve v zvezi s Čapkovo Materjo in moje razpravljanje o tem imenuje »naivno in neobgljeno«, »medlo in neprepričljivo« »filozofiranjek«. Poiščimo resnico!

Proti trditvi Jagrove, da Klopčičeva Mati ni izvirno delo in da se je tu Klopčič zgleđoval po Brechtu, sem zapisal: »Če kje, je iskati *neko pobudo za motiv* v Čapkovi drami Mati« (218). V svojem Odgovoru pa J. potvarja moje trditve, ko pravi, da sem namesto njenega Brechta našel drugega dramatika, ki naj bi bil Klopčiču za vzor pri pisanju njegove igre« (58). Ne vem, kako J. bere, vsekakor zelo površno. Saj je neprizadetemu bravcu popolnoma jasno, kakšna razlika je trditi, da mi je kdo vzor pri pisanju, ali trditi, da mi je kdo dal pobudo za motiv.

Naj najprej spravim v prave meje oponentkino zatrjevanje, da je pač lahko bil Klopčiču vzor in vzgled revolucionar Brecht, nikakor pa ne meščanski demokrat Čapek. »Brechtova in Klopčičeva igra sta nastali iz revolucionarnega nagiba,« pravi J. (58), Čapkova drama pa ne. Gotovo je razlika med Brechtovo in Čapkovo idejno usmerjenostjo,

vendar sta si bili tedaj, v danem trenutku, 1937 in 1938, revolucionarno in meščanskodemokratsko stališče zelo blizu ali bili celo identični. Čapek ima pri nas Slovincih dober glas, zato je prav, da ne ponavljamo nekdanjih trditvev iz praškega dogmatičnega tabora. Naj posnamem po Přeledu československých dějin, ki ga je izdala praška akademija znanosti (III. knj., 1960): V tridesetih letih je bil Čapek izrazit središče in je izražal odpor proti vsakršni spremembi vladajočega družbenega reda. Toda dogodki so tega živega, nadvse iskrenega pisatelja neugnano zblíževal z levico in ga v delih silili k upoštevanju perečih družbenih vprašanj. Čapkov razvoj v zadnjih letih njegovega življenja dokazujejo naslednja dejstva: podpiše protifašistični manifest čeških in slovaških pisateljev; 1936 v fantastičnem romanu *Vojna z močerad* svari pred nevarnostjo fašizma in satirično kritizira kapitalistični svet; 1937 napiše roman o junaštvu in tovarništvu rudarjev *Prva izmena*; isto leto v protimilitaristični drami *Bela bolezen* pokaže, kako fašistično nasilje ubije zdravnika človekoljuba, ki je iznašel zdravilo proti pandemični beli bolezni, njegova smrt pa obenem zapečati usodo vsega človeštva; 1938, v letu Münchenske izdaje in Hitlerjevške okupacije ČRS, stoji Čapek v isti fronti s komunističnimi književniki; isto leto, ki je tudi leto njegove smrti, doseže svoj napredni vrh s svojo zadnjo dramo *Mati*, kjer jasno namiguje na svojo domovino in Hitlerja: tedaj mati sama svojemu zadnjemu, najmlajšemu sinu izroči puško, da se gre boriti proti napadavcu (str. 430, 438—9, 594).

O idejni primernosti ali neprimernosti Čapkovne *Mater* torej ne gre modrovati. Kaj pa motiv v obeh delih?

Moji misli o pobudi za motiv v Čapkovni *Materi* je Klopčič (v osebnem pogovoru) pritrdil že, ko sem pisal III. pogl. teh kritik. Ker pa se tedaj ni spomnil, kje in kdaj bi bil bral kratko vsebino Čapkovne drame, iz Prage pa o datumu premiere nisem dobil pravočasno sporočila, svoje trditve nisem že tedaj dovolj podpril. To lahko storim sedaj.

Klopčič Čapkovne *Mater* v češčini ni bral, ker češčine ne zna, enako je ni dobil v roke v kakšnem prevodu, na Slovenskem pa pred vojsko ni bila uprizorjena. Premiera v Pragi je bila 12. febr. 1938, komaj en teden po njej pa je že pisal o njej urednik Božidar Boriko v *Jutru* (18. febr.). Poročilo je posnel po čeških listih. V kratkem poročilu navezuje na *Belo bolezen*, ki se je tedaj igrala v Ljubljani, češ kako da je tudi nova Čapkova igra odsev hudih časov, »ko prinašajo listi dan za dnem vesti o žrtvah strašne morije na Španskem in na Kitajskem in ko nihče ne ve, kdaj in kje bo zazijala nova krvaveča rana sedanjega sveta.« Nato podaja kratko vsebino. Med drugim beremo: »Mati, ki izgubi mloža in nato otroka za otrokom v izvrševanju neklih moških zadev, se posvetuje s svojimi mrtvimi, ko gre za usodo najmlajšega, po očetovi smrti rojenega sina. Prav tedaj je izbruhnila nova vojna in kakor v *Beli bolezni* je bil napaden majhen narod. Kakor Levinja se bori mati za zadnjega sina; noče ga žrtvovati »javnim interesom«. V dramatičnem trenutku pa prinese radio katastrofalne vesti z bojišč o potopitvi ladje z mladimi kadeti, o uničenju otroške bolnice, o množestvenem pobijanju otrok. Tedaj tudi mati razume najvišjo dolžnost in zadnjemu sinu še sama stisne puško v roke in veli: „Pojdi!“

Ko se je pripravljalo zasedanje zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju jeseni 1943, je poklical Josip Vidmar neposredno v času priprav, to je okrog 25. septembra, v Podturn (pri Dolenjskih Toplicah) Mileta Klopčiča, Jožeta Brejca in Jožeta Udoviča in jim dal noč premisleka, kdo izmed njih bo za zbor odposlancev napisal primerno igro, skeč ali prizor. Drugi dan je J. Brejč predložil svojo zamisel: vrsto zaporednih slik iz slovenske nacionalne zgodovine. Klopčič pa je povedal osnovni motiv, ki mu je ostal v spominu o Čapkovni drami. Brejčeva misel bi bila zahtevala več časa za izdelavo, terjala pa bi tudi številnih igravcev, posebno statistikov. Casovno se je zdelo Brejčevu zamisel nemogoče uresničiti v danih dneh. Zato je bilo naloženo Klopčiču, da uresniči svojo zamisel. V dneh 26. in 27. sept., kakor piše v tiskani partizanski izdaji *Mater* (14), je bila napisana naša *Mati*, preprosta, prozorna slovenska, ljubeznivo domača, iz našega občutja, za tedanje potrebe. Nič, prav nič ne zgubi na svoji ceni in svojem pomenu, če smo ji našli pobudo za motiv v tujem delu. Klopčičeva *Mati* je izvirno delo in nikaka prepesnitev Brechta ali Čapka. Tudi ji ne moremo odvzeti niti kance naprednosti, če se ni zgedovala po Brechtu.

Mislím, da je po vsem tem vsakomur jasno, čigavo »filozofiranje« je ob Klopčičevi *Materi* »naivno in neobgljeno, medlo in neprečljivo«, kakor to meni na rovaš zapisuje J.

(Konec prihodnjic)

Viktor Smolej

Ne bi mogli trditi, da je bilanca jezikovnih razprav in člankov o problemih srbohrvatskega jezika v letu 1962 pičila ali slaba. Nasprotno. Izšlo je relativno veliko število člankov v relativno velikem številu revij in časopisov. Vendar še zmeraj pogrešamo, zlasti na znanstvenem področju, skupna, teamska dela skupine jezikoslovcov, ki bi se zbrali okrog tega ali onega širšega jezikovnega problema in ki bi svoja dela objavljali plansko in sistematično. Seveda to ni krivda posameznih jezikoslovcov. Vendar se raziskave na področju jezika še naprej obravnavajo posamezno, po nagnjenjih in možnostih posameznih znanstvenih delavcev; in tako se v praksi ohranja sistem dela, ki se je v našem času preživel, rezultati pa, čeprav sodobni in aktualni, čeprav tudi doseženi sodobno in aktualno, ostajajo le posamični, delni poskusi.

V zagrebški reviji »Jezik« so izhajali v teku leta 1961—1962 referati zagrebških slavistov na ljubljanskem kongresu, sicer pa je revija nadaljevala svojo devetletno tradicijo, po kateri znanstveno in praktično obdeluje, sistematizira, svetuje in kritično spremlja probleme sodobnega jezika. Ljudevit Jonke se je nekajkrat zavzel za to, da preko »Jezika« olajša težave, ki so nastajale ali pa še zmeraj nastajajo v zvezi z uporabo novega pravopisa (»Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika«, »Načela i primjena logičke interpunkcije«, »Kriteriji za sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi«), še posebej pa je pomemben članek »Problematika nastave hrvatskosrpskoga jezika u osnovnim i srednjim školama«, v katerem pravilno opozarja na nevarnosti pred »novimi pojmovanji« pri učenju slovnice v šolah. (Po teh pojmovanjih je treba pouk materinega jezika deliti na »pouk o jeziku« in na »znanost o jeziku«!) Referat Ljudevita Jonkeja o akcentski problematiki, ki ga je imel na ljubljanskem kongresu, predstavlja zanimiv napor, da se ohrani akcentski sistem srbohrvatskega jezika v našem času, ko nastajajo spremembe seveda tudi na tem področju. Med ljubljanskimi referati zavzema vidno mesto referat Stjepana Babića »Neutralizacija pridjeva u hrvatskom ili srpskom književnom jeziku«, ki je po svojih metodičnih lastnostih in po rezultatih morda najbolj dovršen primer, kako je treba danes postavljati in reševati probleme sodobnega jezika. Stjepan Babić se je uveljavil tudi sicer v lanskoletnem »Jeziku« s široko, detajlno zasnovano in izpeljano obravnavo jezikovnih problemov (»Životnost novih riječi«, »Pravopisne posebnosti u novinarskoj praksi«). Duhovito in sodobno sta napisana članka Dalibora Brozovića (»Poruka o udesu riječi«) in Milana Šipke (»Narodni i stručni nazivi za bolesnike«). Milan Šipka se, kakor tudi še nekaj sodelavcev »Jezika« v letu 1962, odlikuje z novimi pogledi na jezikovne probleme, pri čemer je pomembno, da zlasti upošteva afektivne vrednosti, soudeležene pri strukturi jezikovnih kategorij. To afektivno raziskovanje jezika je nenavadno važno pri določanju njegove strukture, hkrati pa je še skoraj povsem nenačeto.

Jezikovno-stilnih člankov je v lanskem letniku »Jezika« več. Predvsem omenimo načelni članek Krunoslava Pranjića »Problemi proučavanja jezika i stila u suvremenih piscu«, dalje zanimivi prispevek Vladimira Anića »Pleonazam u logičkom i afektivnom izrazu«, poročilo Iva Ladike »Jezik i riječnik Jame Gorana Kovačića« pa odlikuje dobri statistični podatki. Članek predstavlja enega izmed redkih poskusov, kako bi ugotovili frekvenco posameznih besed v določenem umetniškem delu in kako bi na tej osnovi osvetlili pota ustvarjalnega procesa.

Beograjska revija »Naš list« je izšla v teku leta 1962 v šestih številkah. Kakor že nekaj let sem, posveča revija »Naš jezik« največjo pozornost sintaktičnemu raziskovanju srbohrvatskega jezika in tako nadaljuje tradicijo, ki se je začela v času Aleksandra Belića. V tem smislu je beograjska »sintaktična skupina« pod vodstvom Mihaila Stevanovića že dosegla lepe uspehe na področju, ki spada, tudi v drugih jezikih, med najbolj občutljive jezikovne panoge. Vendar je aktivnost te »skupine« bolj posledica osebnih nagnjenj posameznih delavcev kakor pa plod organiziranega kolektivnega dela. Kljub temu je treba beograjskim sintaktikom, ki delajo z gradivom iz vseh srbskohrvatskih jezikovnih območij, priznati, da je med njihovimi dognanji zelo malo takih, ki bi bila nesprejemljiva. »Naš jezik« je s tega področja v letu 1962 objavil dva članka Mihaila Stevanovića (»Rekcija glagola i oblici njihove dopune«, »Remećenje jezičkih sistema i jezičke norme«), dalje članek Irene Grickat (»O jednoj osobenosti priloga i priloških sintagmi u srpskohrvatskom jeziku«), članek Darinke Gortan-Premk (»Padež objekta u negativnim rečenicama u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku«) in druge.

Poleg tega je »Naš jezik« prinesel vrsto drugih člankov, v katerih avtorji s praktičnega vidika pojasnjujejo nekatere že znane konstante jezikovnih kategorij ali pa utemeljujejo novejšje pojave v njihovem razvoju (A. Peco: »Akcentat imenica ženskoga roda tipa

gláva, víla»; Egon Fekete: »O semantičokj diferencijaciji oblika zagrižen i zagrižen«; B. Milanović: »Deklinacija poimničenih prideva«; Berislav M. Nikolić: »Akcentatski vid proklize i enklize u srpskohrvatskom jeziku«; Dragoljub D. Jeremić: »O oblicima prezenta glagola dahtati, drhtati i sl.« in še nekateri).

Zagrebska književnozgodovinska in jezikovna revija »Filologija«, ki izhaja občasno, je izšla v letu 1962 tretjič. Jezikovne razprave v tej publikaciji obravnavajo v glavnem preteklost srbohrvatskega jezika (Robert Auty: »The linguistic work of Ignjat Alojzije Bričić, 1795—1855«; Roberto Orlandi: »Kratka i duga množina u djelima A. Kačića-Miošića«; Pavle Rogić: »Kulturnohistorijsko značenje povaljske cirilske listine iz godine 1250.«), vtem ko prinaša manjše število razprav prispevke za ostalih jezikovnih področij (Božidar Finka: »Čakavske stilističke studije«; Valentin Putanec: »Prilozi za proučavanje hrvatskih antroponima: 1. Barom, Baromlov, Barum, Barumić. 2. Zuvela, Žuvela, Zuvelić«). Za slovenskega bralca bo najzanimivejši prispevek Jožeta Toporišiča: »Slovenska slovnica«, v katerem je prikazana obširna in v glavnem negativna slika Slovenske slovnice iz leta 1956.

Posebej je treba omeniti zagrebsko revijo »Umjetnost riječi«, ki je v letu 1962 izšla v treh številkah. Kakor je že znano, izdaja »Umjetnost riječi« skupina zagrebskih književnih zgodovinarjev in teoretikov, ki je uspešno uveljavila novejša književnozgodovinska in književnoteoretska pojmovanja. Čeprav bi teoretski strani te skupine zamerili določeno nesamostojnost, ki je sicer razumljiva glede na znanstvene avtoritete, ki so jo inspirirale, pa tudi glede na mladost teh jugoslovanskih literarnoteoretskih postavk, je ta skupina vendar že dala dobre rezultate v aplikaciji novih pogledov na posamezna literarna dela iz hrvatske in srbske književnosti. Danes si skoraj ne moremo več misliti književnozgodovinskega dela, ki bi moglo mimo znanega načela te skupine, namreč da je jezik material, iz katerega nastane književna umetnina.

Po tej svoji lastnosti je revija »Umjetnost riječi« zanimiva tudi za jezikoslovce. Seveda so jezikovno-estetske in jezikovno-stilistične članke, ki so objavljeni v »Umjetnosti riječi«, pisali književni zgodovinarji in teoretiki; zato naletimo na njihove najšibkejše točke prav tam, kjer je treba posamezne jezikovne kategorije tudi jezikovno utemeljiti. Tu skoraj redno ugotavljamo negotovost in, lahko bi rekli, mujen poziv lingvističnim stilistikom, da se lotijo obdelave potencialnih stilnih pojavov v jeziku. Del te zvrsti na jugoslovanskem področju seveda še ni, vendar so dognanja nekaterih avtorjev (Mladena Engelsfelda: »Još o stilu Miroslava Krlež«, Iva Frangeša: »Nešto o Vidrićevu atributu«, Krunoslava Pranjića: »Tehnika pauze kao stilski postupak«), objavljena v lanskem letniku »Umjetnosti riječi«, povsem sprejemljiva. Še več, v nekaterih detajlih najdemo izredne dokaze za domnevo, po kateri vodi simbioza jezikovno-stilističnih in književno-stilističnih metodičnih postopkov v relativno najbolj nadrobno in najbolj zanesljivo analizo umetniškega dela, v domeno tistega kočljivega *zakaj*, ki utemeljuje umetniško vrednost tega ali onega dela, ali pa je ne utemeljuje. Po drugi strani pa je kajpada jasno, da ta simbioza postopkov ne more pojasniti absolutno vseh pojavov, povezanih z umetniškim tekstom, kakor to zelo pogosto upravičeno omenjajo tudi sami avtorji takih člankov.

O jeziku in jezikovni problematiki, v glavnem z vidika potreb vsakdanje rabe, so članke objavljale tudi druge revije in časopisi, med njimi beogradska revija »Književnost i jezik«, zagrebski tednik »Telegram«, dnevnik »Borba« in »Politikac«.

Vatroslav Kalenič

NOVA JEZIKOVNA VADNICA

Pred nekaj meseci je prišla na knjižni trg nova jezikovna vadnica*. Izšla je med šolskim letom, tako da jo bodo v šolah pričeli uporabljati v šolskem letu 1963—64. Pred seboj imamo lepo knjigo v vzornem tisku in z izredno estetskimi in okusnimi ilustracijami slikarke Lidijske Osterc, ki povečujejo vrednost nove učne knjige.

Razdeljena je na 20 poglavij in obsega 156 strani. Vsako poglavje se deli v dva glavna dela: Bogatimo besedni zaklad in Spoznavajmo slovenski jezik. Prvi del poglavja obsega odlomek iz dela kakšnega našega mladinskega pisatelja ali pesnika, nanj pa se

* Spoznavajmo slovenski jezik. Slovenska jezikovna vadnica za 4. razred osnovnih šol. Napisala Marija Jalen s sodelovanjem Staneta Miheliča.

navezujejo podpoglavja s stalnimi naslovi: Pogovorimo se, Opazujmo, (Poslušajmo, Premisljimo in odgovorimo) in Vaje v bogatenju besednega zaklada. Drugi, slovniški del poglavja pa obsega obravnavo pregibnih besednih vrst (samostalniki, pridevniki, zaimki, števnik, glagol), nedoločnika in amenilnika, pri vsaki večji enoti pa obravnava še pomembnejša pravila iz pravopisa in pravorečja (raba predlogov k, h, s, z, črke l, lj, glasovi, poudarek itd.).

Takoj je mogoče videti, da osnovni namen vadnice ni le učenje slovnice, temveč bogatenje besednega zaklada in oblikovanje samostojnega izražanja. Temu smotru služi tudi obravnavanje jezikovnih pojavov v drugem, slovniškem delu. V tem je ta jezikovna vadnica prinesla pozitivno novost v pouk materinščine v osnovni šoli. Jezikovni pouk tu torej ni suhoparno učenje slovniških pravil, definicij, posebnosti itd., ampak je pestro in zanimivo spoznavanje materinščine in jezikovnih pojavov v njej.

Jezikovni pouk se tudi na nižji stopnji osnovne šole ne sme in ne more izogniti definicijam in pravilom, dasi v najenostavnejši obliki in najmanjšem obsegu, ker je učni predmet za določeno razvojno stopnjo didaktično predelana znanost s svojimi zakonitostmi, ki so izražene z definicijami in pravili. Napaka pa je bila in je še, da se pri nas tudi na nižji stopnji poučuje slovenska slovnica sama zase, ločeno od drugih oblik pouka materinščine. Jasnje je, da je tako pilljenje slovniških pravil dolgočasno in zoprno tudi najpridnejšemu učenju.

Slovenska jezikovna vadnica za 4. razred osnovnih šol iz leta 1951 je za nižjo stopnjo preobširna (glej Predmetnik in učni načrt za osnovne šole, Ljubljana 1962!) in ima predvsem eno pomanjkljivost: jezikovne pojave in zakonitosti obravnava izlirano, ne pa v smiselnem tekstu ali na podlagi praktične rabe jezika. Odlomki iz tekstov in brez smiselnih zvez navedeni stavki ali besede pa so za uspešno učenje jezikovnih pojavov premalo. Nova jezikovna vadnica prinaša v tem pogledu bistvene spremembe. Predvsem: ustrezna razvojni stopnji učencev 4. razreda. Obravnavanje jezikovnih pojavov izhaja iz določenega teksta (prvi del poglavja ali tudi tekst v drugem delu) in se z obilico različnih vaj ves čas vrača k njemu.

Prvi in površen pregled vadnice bi morda pokazal, da je v primerjavi s prej omenjeno vadnico glede zahtevnosti padla. Pa ni! Vadnica zahteva izredno veliko raznovrstnih vaj v samostojnem izražanju, iskanju logičnih zvez, smiselnem dopolnjevanju, naštevanju značilnosti (opazovanje!), pravilnem branju, opisovanju in razlaganju. Na primer: Poišči kar se da natančen izraz za gibanje naslednjih živali: konj, žrebe, osel, krt, polž, medved... Napiši po dva stavka, v katerih boš na različne načine povedal, da se ptica (orel, lastovka, škrjanec, sova...) giblje (36). V stavkih uporabi dvojice besed z različnim poudarkom in pomenom: bila—billa, hiti—hiti, obláci se—obláci se... (39). Kdo bo našel kar največ povedkov k besedam: vhod, vrata, hiša, stopnice, dvorišče... (42). Pod dobrim vodenjem lahko te vaje znatno obogatijo učencev besedni zaklad** ter povečajo znanje in obvladovanje slovenskega jezika. Slovnica je bila tu le posredno pomagalo.

Smotro razvrščene vaje, ki terjajo določene rešitve, spominjajo kar na učiteljevo osebno pripravo za pouk slovenskega jezika. Prav zaradi vprašanj pri vajah, ki zahtevajo samostojno tiho delo, pa utegne biti vadnica dobro pomagalo tudi učiteljem na kombiniranih oddelkih.

Odlomki iz slovenskih mladinskih knjig so v glavnem izbrani smotro. To so teksti iz del Bevka, Ribičiča, Magajne, Župančiča, Voranca itd. (vseh avtorjev je skupaj 45, teksti so tudi iz Pionirja, Pionirskega lista in ljudski).

Metodični postopki pri pridobivanju snovi so brezhibni, posebno je neprisiljena pot do povedka, osebkove besede in pridevnika, upošteva tudi didaktična načela, zlasti načelo povezovanja slovenskega jezika z drugimi učnimi predmeti.

V izbiri, razporeditvi in odrejanju širine učne snovi v vadnici je avtorica precej svobodna, v glavnih zahtevah pa se drži učnega načrta. Med posameznostmi, ki jih učni načrt zahteva, izpušča vadnica spregatev glagola v vseh časih, spol in število pri pridevniku le omenja, od ločil obravnava samo vejico in pilko, med stavčnimi členi pa doda

** Na prvih štiridesetih straneh vadnice je v tekstih ali vajah več kot 550 samostalnikov in 250 pridevnikov, od teh približno 15% samostalnikov in prav toliko pridevnikov, za katere je mogoče reči, da se učenci na tej stopnji z njimi prvič srečajo. V tej številki niso všteti samostalniki in pridevniki, ki jih dajo rešitve vaj, kot so: Kako pravimo človeku, ki dela ali prodaja: kruh, mleko, meso, zdravila... (22). Kdo bo našel več besed, ki povedo, kakšni so: lasje, zobje, usta... (11). Vmes so tudi vaje, ki zahtevajo od učenca 4. razreda morda le preveč: Po pisateljevem primeru opiši: - svetlobo na obrazu otroka v zibki, - svetlobo zahajajočega sonca na vrtu (112).

osebkovo besedo, ki je učni načrt ne zahteva. Prinaša tudi poglavje o stopnjevanju pridevnikov, ki ga učni načrt predvideva šele v 6. razredu, kar morda le ni najbolj prav.

K bogatenju besednega zaklada in pestrosti vadnice same pa dosti prispeva bogata izbira fraz, rekel in pregovorov (11, 50, 51, 96, 99, 135, 144, 150), ki jih morajo učenci razlagati, opisovati, uporabiti v zgodbicah ali stavkih, služijo pa tudi kot izhodišče za pridobivanje nove učne enote (144).

V primerjavi z jezikovno vadnico 1951, ki je preveč obložena z definicijami, pravili in razpredelnicami, naša vadnica z njimi ni preobremenjena. Odstavki v modrem tisku so včasih nekoliko dolgi, zato niti ne služijo kot definicije, ki jih je treba znati na pamet, ampak so le povzetek vaj, katerim sledijo, so njihov bolj poudarjen zaključek.

Od definicije zahtevamo, da je kratka, jasna in razumljiva, zajemati mora bistvo problema, o katerem govori, in biti mora seveda pravilna. Kjer pa imajo v naši vadnici definicije le vlogo definicij, pa ne izpolnjujejo vseh navedenih zahtev. Ne gre za to, da bi se tam, kjer se definiciji ne moremo izogniti, spuščali v opisovanje podrobnosti v jezikovnih zakonitostih, ki imajo v znanosti sicer velik pomen. Pravilo, ki je prilagojeno razvojni stopnji 4. razreda, naj bo oblikovano tako, da ga bo učenec razumel in da mu bo dajalo praktične napotke za učenje, ne sme pa zaradi poenostavljenosti trpeti natančnost. Tako je delno površna definicija za poudarek (38), ki pravi med drugim: ... Biti more (poudarek, op. T. K.) le na samoglasniku. Na tej stopnji je res težko govoriti o vokaličnem r, ki je fonetično tudi samoglasnik, toda do sedaj so učenci spoznali vokale a, e, i, o, u in definicija bo od učitelja terjala razlago, ker utegne bistrejši učenec takoj opaziti naglas na r v besedah skrhan, skrben, skrčiti. Tako kot je, utegne učenca ta definicija zmešati.

Pomanjkljiva je v vadnici tudi definicija o povedku (13): ... Iz povedka spoznamo, kaj kdo dela ali kaj z njim je. Ne upošteva namreč zamikanega stavka. Tej definiciji, ki jo imata slovnica 1947 in 1956, je pomanjkljivost očital že Boris Misja v JiS III, str. 41, in bi jo veljalo dopolniti.

Definicija: Glagol je beseda, ki označuje dejanje ali stanje (44), je dobra, ker upošteva glagolski vid, ki ga definiciji v obeh povojnih slovnicah ništa upoštevali.

Text, ki služi kot osnova za obravnavo stopnjevanja pridevnikov, se mi ne zdi najbolj posrečeno izbran. Primeri: ... Ostrejši želod, dve kostonjevi lupini, repak in brki iz rafije — in že je pred nami plašna miška. Za lisičko potrebujemo le močnejšo palico, ošiljen gobček ... (113) vsebujejo primernike, ki pa so to le po »zunanji« obliki in služijo avtorici za izpeljavo primernikov. Toda primer ... potrebujemo le *močnejšo* palico ... tu nima osnovnika *močan*, ki bi mu odgovarjal primernik *močnejši*. Palica se tu ne primerja po moči z neko drugo, šibkejšo palico, primernik *močnejšega* je tu prevzel vlogo osnovnika. Ko v trgovini kupujemo blago, pravimo: Rad bi nekaj *močnejšega* ... tudi takrat, ko pred tem v rokah nismo imeli blaga, ki bi nam ne bilo všeč zato, ker ni bilo dovolj močno in bi imeli radi *močnejše*. V našem primeru primernik *močnejša palica* torej označuje manjšo mero lastnosti kot osnovnik *močan*. Primer stopnjevanja pridevnikov, ki mu slovnice ne posvečajo nobene pozornosti, utegne pa motiti pri pouku tudi na nižji stopnji osnovne šole (primer tudi F. Tomšič, Stopnjevanje, JiS II, 124).

Poglavje o namenilniku je z vajami dobro izpeljano. Toda namenilniku na —č posveča premalo pozornosti. (74)

Vprašanje pri vaji ... kateri izraz ti zveni bolj domače ... (107), mi ni všeč. V jezikovni vadnici mora izraz zveneti, kakor zahteva knjižna izreka, ne pa domače. Sploh izraz »domače« pri razpravljanju o jezikovnih vprašanjih ni na mestu, ker diši po purizmu.

Ne vem tudi, zakaj uporablja vadnica izraz postajni načelnik, ki ga SP 1962 navaja poleg postajenačelnik, ko pa je drugi prav tako dober in v splošni rabi. V isti vrsti namreč beremo tudi izraz strojevodja. Če bi izraz strojevodja delili v dve besedi po enakem pravilu kot postajenačelnik, bi bil torej strojni vodja ali vodja stroja. Toda pod strojevodjo razumemo natanko strokovnjaka, ki vozi lokomotivo (na kakršenkoli pogon), vodja stroja pa ima mnogo širši pomen in je torej manj točen. Res je, da taka pomenska netočnost ne nastane pri postajnem načelniku ali zobnem zdravniku, toda postajni načelnik zveni sodobnemu jezikovnemu čutu prisiljeno in ga res ne kaže vsiljevati.

Nepotrebno poseganje v starino se mi na tej stopnji zdi učenje *slovenskih imen za mesece* (podčrtal T. K.), ko pa so januar, februar danes prav tako slovenski kot prosinec, svečan itd., ki jih živa duša več ne rabi. Ko se bodo na višji stopnji učenci srečali

z deli iz starejše slovenske književnosti, bo morda učenje »slovenskih« nazivov za me-sece res prišlo bolj prav.

Za konec: kljub takšnim pomanjkljivostim ima pričujoča jezikovna vadnica dve veliki zaslugi: bogati učenčev besedni zaklad in na nov, neprisiljen način poučuje materinščino in jezikovne pojave v njej.

Tomo Korošec

POGLED V BOLGARSKO SLAVISTIKO

Bliža se peti slavistični kongres, letos septembra bo v Sofiji. Slavisti vsega sveta se mrzlično pripravljajo nanj. Prav bi bilo, če bi tudi širši krog ljudi, ki jih zanima slavistična veda, zvedel kaj več o teh pripravah, še prej pa bi bilo treba seznaniti naše slaviste s položajem in dosežki slavistične znanosti v deželi gostiteljici petega slavističnega kongresa, v Bolgariji.

Slavistika ima v Bolgariji že lepo tradicijo. Njeni prvi sledovi segajo prav tja k začetkom bolgarske znanosti sploh. Imena nekaterih starejših slavistov pa so znana tudi izven meja njihove domovine, kot na primer Ljubomir Miletič, Aleksandr Teodorov-Balan, Stojan Romanski ali Ivan Šišmanov, Bojan Penev, Mihaíl Arnaudov. Zato ni čudno, da je ob vsestranski podpori družbe po prevratu 9. septembra 1944 dosegla nekatere zavdanja vredne uspehe.

Zarišči slavistike v Bolgariji sta dve najvišji znanstveni ustanovi v državi — Sofijska državna univerza in Bolgarska akademija znanosti. Ostre meje med njima ni, saj velika večina znanstvenih delavcev deluje v obeh, ločijo ju nekoliko le naloge: prva naj vzgaja kadre, druga pa vodi raziskovalno delo.

Slavistiko je univerza uvrstila v svoj program že ob ustanovitvi leta 1888. Po različnih razvojnih oblikah je danes našla svoje mesto v okviru filološke fakultete. Študij je organiziran tako, da študent lahko poleg ostalih vpiše tudi naslednje skupine: bolgarsko, rusko ali slovansko filologijo. Le-ta pa ima tri profile, poljskega, češkega in srbohrvatskega, ki se ciklično menjavajo vsaki dve leti. Lani je bil na vrsti srbohrvaški, se pravi, da imajo vsi vpisani na slovansko filologijo srbohrvaški profil.

Notranje je fakulteta organizirana po katedrah. Za slavistiko so najvažnejše naslednje:

1. za bolgarski jezik. V njej delujejo prof. Ljubomir Andrejčin, avtor sodobne bolgarske slovnice, prof. Stojko Stojkov, dialektolog in avtor »Uvoda v bolgarsko fonetiko«, zasnovanega na lastnih eksperimentalnih izsledkih, ter prof. Kiril Mirčev, pisec »Histo-rične gramatike bolgarskega jezika«.

2. za bolgarsko literaturo. Trenutno jo vodi prof. Petr Dinekov, odličen poznavalec posebno starejše bolgarske literature in avtor vrste razprav s tega področja.

3. za ruski jezik. To je najboljšejejša katedra, saj ima poleg ostalega nalogo poučevati ruščino tudi nespecialiste. Prav zaradi tega je vse delo usmerjeno v poučevanje.

4. za rusko literaturo, kjer se vrsta strokovnjakov ukvarja s preučevanjem bolgarsko-ruskih literarnih stilov.

5. za slovansko filologijo in etnografijo. Na čelu ji je prof. Ivan Lekov, ki se je ves posvetil preučevanju metodologije in zvez med slovanskimi jeziki.

V okviru te katedre delujejo tudi lektorati posameznih slovanskih jezikov, nosilcev profilov. Lektorat za srbohrvaščino vodi docent Angel Igov, pisec srbohrvatsko-bolgarskega slovarja. Za srbohrvaščino je dokajšnje zanimanje. Naj mimogrede omenim, da jo v Sofiji študira tudi nekaj Kitajcev.

Slovenščine žal ne poučujejo in je kot kaže tudi ne bodo še kmalu, čeprav bi bilo potrebno. Saj za glavni vzrok svojega dokaj pičlega poznavanja slovenske literature vedno navajajo nepoznavanje jezika.

6. za slovanske literature. Vodi jo prof. Emil Georgiev, avtor številnih člankov in razprav o slovanskih literaturah, eden redkih poznavalcev naše književnosti pa tudi pre-vajalec iz slovenščine (Aškerc, Prešeren).

7. za splošno jezikoslovje. Predstojnik ji je akademik Vladimir Georgiev, pisec šte-vilnih del s področja balkanistike, splošnega in indoevropskega jezikoslovja ter bolgarske etimologije in toponomastike.

9. za literarno teorijo. Vodja ji je prof. Pantelej Zarev, znani literarni zgodovinar in avtor vrste knjig.

10. Poseben oddelek tvori tako imenovana bolgarska filologija za tujce. Ukvarja se s poučevanjem tujih študentov. Le-teh je vedno več in prihajajo iz najrazličnejših dežel od Kube in afriških in azijskih držav do Vzhodne Nemčije. Prvo leto svojega bivanja v Bolgariji obvezno posvete učenju bolgarščine.

Slavistične katedre filološke fakultete družijo pod svojo streho lepo število slavistov, saj deluje na njih 15 rednih profesorjev in več kot petdeset predavateljev in asistentov. To na prvi pogled veliko število le ni tako veliko, če vemo, da je bilo v šolskem letu 1961—62 v slavističnih skupinah nič manj kot 1952 rednih in 899 izrednih slušateljev in da je vse obiskovanje predavanj obvezno. Število študentov pa bi bilo še večje, če bi odprli vrata vsem tistim, ki bi radi študirali. Razumljivo je, da je taka preobremenjenost močna ovira znanstvenemu delu; kljub temu pa navedena in še mnoga druga dela (med njimi vrsta učbenikov) pričajo o aktivnosti slavistov na univerzi.

Toliko bolj pa se je razmahnilo znanstveno delo v Bolgarski akademiji znanosti ali kratko BAN. Tudi ta ustanova je po vojni doživela temeljito reorganizacijo. Slavisti delujejo v dveh inštitutih: v inštitutu za bolgarski jezik in inštitutu za literaturo. Najbolj se je razmahnil in dosega največje uspehe inštitut za bolgarski jezik. Več kot štirideset znanstvenikov deluje v šestih sekcijah in ob podpori več kot sto trideset zunanjih sodelavcev je uresničilo že marsikateri od načrtov, ki so si jih zastavili.

Najmočnejša med njimi je sekcija za bolgarski slovar. Ta je tudi opravila največje delo. Glavna uspeha sta »Slovar bolgarskega jezika« (leta 1955 — okoli 50.000 besed) in »Slovar sodobnega bolgarskega knjižnega jezika« v treh zvezkih (leta 1955—1959, 65.000 besed na 2300 straneh velikega formata). Obe deli sta rezultat kolektivnih prizadevanj najboljših leksikologov in leksikografov. Sedaj delajo na velikem slovarju in imajo zbranih že 3.200.000 kartotečnih listkov. V načrtu imajo frazeološki in še nekaj drugih slovarjev.

Zelo delavna je tudi sekcija za dialektologijo. Vodi jo prof. S. Stojkov. Za osnovno nalogo so si postavili izdati dialektološki atlas in slovar. Prvi del atlasa, ki bo obsegal jugovzhodno Bolgarijo, je že pripravljen za tisk. Vse delo okoli atlasa poteka v tesnem sodelovanju in ob pomoči akademije znanosti SSSR. Plod tega sodelovanja je tudi občasna periodika »Statji i materialy po bolgarskoj dialektologii«, ki izhajajo v ruščini v Sovjetski zvezi.

Sekcijo za splošno jezikoslovje vodi akademik V. Georgiev. Pred kratkim je izšel prvi snopič »Bolgarskega etimološkega slovarja« (leta 1962, 80 strani, »a—bronz«) kot najpomembnejši rezultat prizadevanj te sekcije. Sicer pa so objavili že celo vrsto dvojezičnih slovarjev (bolgarsko-albanski, bolgarsko-grški, novogrško-bolgarski, romunsko-bolgarski, madžarsko-bolgarski, turško-bolgarski).

Z delom okoli slovarjev se v veliki meri ukvarja tudi sekcija za slovansko jezikoslovje, ki ji načeluje prof. Ivan Lekov. Do sedaj so izdali bolgarsko-ruskega, rusko-bolgarskega, poljsko-bolgarskega in češko-bolgarskega.

Sekcija za sodobni jezik, ki jo vodi prof. Ljubomir Andrejčin, se ukvarja predvsem s tekočimi nalogami normativne grammatike ter s sestavljanjem frekvencijskega slovarja.

Sekcija za zgodovino jezika, vodi jo prof. Kiril Mirčev, pa pripravlja zgodovinski slovar bolgarskega jezika.

Inštitut že vrsto let redno izdaja svoje glasilo, dvomesečnik »Bolgarski ezik«, ki poleg občasnih »Izvestij« zvesto spremlja vsa prizadevanja ustanove.

Inštitut za literaturo pri BAN se sicer v primerjavi s prejšnjim ne more postavljati s tako otipljivimi rezultati. Kljub temu kolektiv kakih petdeset ljudi, ki so stalno zaposleni v tej ustanovi, pridno dela. Razdeljeni so v šest sekcij:

1. za bolgarsko literaturo do osvoboditve. Vodi jo prof. Petr Dinekov in se ukvarja z literaturo do leta 1878, ki pomeni z osvoboditvijo od Turkov prelomno letnico v celotni bolgarski zgodovini. Največ pozornosti posvečajo najvidnejšim predstavnikom te dobe in začetnikom nove bolgarske literature Hristu Botevu, Ljubenu Karavelovu in P. P. Slavejkovu.

2. za bolgarsko literaturo po osvoboditvi, torej po letu 1878. Na čelu ji je Georgi Canev. Do sedaj so se ukvarjali v prvi vrsti z Ivanom Vazovom. Izdali so kritično izdajo njegovih del v 20 zvezkih. Obdelali so tudi proletarska pisatelja Hrista Smirenskega in Nikolo Vapcarova.

3. za sodobno literaturo. To je najmlajša sekcija, ustanovljena šele pred nekaj leti, in pod vodstvom Efrema Karanfilova sledi problematiki tekočega literarnega ustvarjanja.

4. za literarno teorijo. Vodi jo prof. Pantelej Zarev, večino svoje dejavnosti pa posveča vprašanju »socialističnega realizma« in boju proti »revizionizmu«.

5. za rusko in sovjetsko literaturo. Ukvarja se s preučevanjem rusko-bolgarskih literarnih zvez. Vodi jo Ljudmil Stojanov.

6. za slovanske in zahodnoevropske literature, pod vodstvom prof. Emila Georgieva.

Za nas bo posebno zanimivo, da v inštitutu za literaturo delujeta tudi dva znanstvena sodelavca, ki sta se v veliki meri posvetila preučevanju srbske in hrvaške literature. To sta Bojan Ničev in Ilija Konev. Prvi je razen vrste razprav, posvečenih različnim slovenskim literaturam, napisal tudi knjigo »Branislav Nušić« (1962), ki se lahko ponaša s tem, da je pravzaprav prvo sintetično delo o tem srbskem komediografu sploh.

Ilija Konev pa se že vrsto let ukvarja z medsebojnimi srbsko-bolgarskimi literarnimi vplivi. V kratkem bo objavil obširno delo o teh stilkih v XIX. stoletju.

Med knjigami, ki jih je izdal inštitut, zasluži posebno pozornost široko zasnovana »Zgodovina bolgarske literature« v štirih zvezkih. Prvi zvezek je te dni že izšel. Celotno delo pa naj bi izšlo do konca leta 1963.

Inštitut redno izdaja dvomesečno revijo »Literaturna misel« ter občasna »Izvestja«.

Razen teh znanstvenih ustanov se z vprašanji jezika in literature ukvarja tudi vrsta ljudi izven imenovanih ustanov. Rezultat teh prizadevanj je predvsem vrsta različnih slovarjev, kot na primer »Slovar bolgarskih sinonimov«, frazeološki nemško-bolgarski slovar idr.

Sploh ima slavist obilo možnosti natisniti svoja dela, saj poleg že omenjenih dveh izhajata še dve slavistiki posvečeni reviji: poljudno-znanstvena »Ezik i literatura«, ki jo izdajajo slavisti v okviru društva znanstvenih delavcev (Slavističnega društva v naši obliki nimajo) ter »Bolgarski ezik i literatura«, ki jo izdaja ministrstvo za prosveto in kulturo in je v glavnem posvečena pouku jezika in književnosti. Sicer pa tudi ostali tisk prav rad odstopi svoje strani specialistu slavistu, posebno če gre za kakšno aktualno vprašanje.

Pogledano v celoti, lahko rečemo, da je bolgarska slavistika dosegla zelo lepe uspehe. Pozornost vzbujata morda rahlo nesorazmerje med dosežki jezikoslovcem in literarnih zgodovinarjev. Vzroke za manjše število monumentalnih, sintetičnih del iz literarne zgodovine je treba iskati tudi v ideološkem valovanju, ki ga je in ga še doživlja Bolgarija in za katero je veda, kot je literarna zgodovina, dosti bolj občutljiva kot jezikoslovje. Takoj po letu 1944 so bile vse sile usmerjene v preocenenje vrednot in v boj zoper meščansko literarno zgodovino. Pri tem je prišlo zaradi »kulta osebnosti« do marsikaterih deformacij. Šele najnovejši čas je ustvaril vzdušje, ki omogoča vsestranski razmah znanosti. Le-ta pa zopet zahteva marsikatero korekturo. Upajmo, da bo novi čas plodnejši tudi za literarno zgodovino.

Matej Rode

TERMINOLOŠKI SLOVARJI

STROKOVNA BESEDA V ZDRAVSTVU

Medicinsko sekcijo Terminološke komisije je ustanovila skupščina SAZU leta 1952 skupaj s pravno in tehniško sekcijo. Prvi njen načelnik je bil prof. A. Košir; od leta 1959 jo vodi prof. F. Zavrnik. Sodelavci so poleg njiju še prim. dr. Karlin in san. major dr. F. Smerdu, predstojnik Centralne medicinske knjižnice. Kot jezikovni svetovalec je bil v pomoč do leta 1955 prof. Kolarič, nato kratek čas prof. Bajec, nakar je leta 1956 prevzel funkcijo svetovalca znanstveni sodelavec prof. Legiša.

Medicinska sekcija si je zadala nalogo, da ekscerpira slovenske strokovne izraze z vseh področij zdravstva in tudi z mejnih področij, kolikor le-ta zanimajo slovenskega zdravstvenega delavca. To delo je bilo sekciji in njenim sodelavcem zelo olajšano, ker je pred leti že izšel Černičev *Klinični besednjak* (1941) in *Slovenski zdravstveni besednjak* (1957), vendar so prišli člani sekcije kmalu do prepričanja, da je treba zlasti nekatere strokovne izraze in njih razlage sprejeti s previdnostjo in da tudi ne morejo vsi jezikovni podatki ostati brez ugovora. Rade volje pa je sekcija izrekla vse priznanje Černičju za njegovo hvale vredno pionirsko delo.

Černičevi predhodniki so maloštevilni in je bilo njih prizadevanje bolj skromno. Naj omenim prispevke pok. prim. dr. Defranceschija, ki so pred mnogimi leti izhajali v *Slovenskem pravniku*, Homanovo terminologijo in Janeza Plečnika prispevke v *Mladiki*. Večjega odziva vse to ni imelo, četudi je bila Homanova knjižica obducentom in drugim sodnim izvedencem skozi vrsto let dobrodošel pripomoček.

Sekcija preverja na rednih tedenskih sejah, ki jih ima v Centralni medicinski knjižnici, kartotečno urejene zdravstvene strokovne izraze in je doslej prišla do črke K. Vendar jo pogosto precej ovira pri rednem delu sprotno nujno delo, ko je npr. morala preverjati izraze, ki jih je pošiljala komisija za *Slovenski pravopis*. Precej se nadalje sedaj zamuja sekcija s preverjanjem strokovnih izrazov za bodoči *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, kar bo njeno redno delo za mesec zadržalo. Nadalje preraštevava sekcija strokovne izraze z veterinarji in z mikrobiologi.

Za sedaj je kartoteka spravljena v prostoru Histološko-embriološkega inštituta, a so si veterinarji iz previdnosti dali napraviti prepis kartoteke za lastno uporabo.

Nezadostna dotacija je vzrok, da ne moremo k delu pritegniti sodelavcev od drugod, četudi bi to radi storili. So pa v splošnem bolj redko posejani tisti, ki imajo dovolj čuta za jezik in bi bili v sedanjih razmerah voljni sodelovati. Če bo delo teklo v dosedanjem ritmu naprej, ne pričakujemo tako hitro nove izdaje medicinske terminologije.

STROKOVNA BESEDA NARAVOSLOVCEV

Naravoslovna sekcija Terminološke komisije je bila ustanovljena na skupščini SAZU leta 1955. Za njenega načelnika je bil izbran prof. V. Kapus. Posle pomočnika je malo časa opravljal tov. D. Meze, od leta 1957 dalje pa jih opravlja dr. V. Kokole. Drugega stalnega sodelavca pa sekcija zaradi premajhnih kreditov nima.

Sekcija zbira v kartotekah raznih strok tērmine, ki jih rabijo naši naravoslovci; so to izrazi iz biologije, paleontologije, fizike, kemije, geografije, meteorologije, astronomije, geologije, mineralogije, petrografije in matematike. Delo je razdeljeno po komisijah, ki jim oddajajo ekscerptorji svoje listke. Vsaki komisiji načeljuje učitelj ustrezne stroke. Komisije so naslednje: komisija za geografijo (predsednik prof. Ilešič), komisija za geologijo in paleontologijo (prof. Rakovec) ter komisija za mineralogijo in petrografijo (prof. Duhovnik).

Kartoteka strokovnih naravoslovnih izrazov je razdeljena po strokah in obsega sedaj nad 30.000 uporabnih strokovnih izrazov, ako ne upoštevamo listkov, ki sodijo v druge sekcije TK.

Tudi Naravoslovna sekcija TK sodeluje z Leksikološko sekcijo Inštituta za slovenski jezik, ki mu dobavlja kopije svojih listkov kot material za bodoči *Slovar slovenskega knjižnega jezika*.

Letos osnovana Umetnostna sekcija TK si je že organizirala svoje delo po odsekih in bo prav kmalu pričela z rednim delom.

Kot je iz gornjega razvidno, imata Pravna in Tehniška sekcija TK že neko tradicijo, ki je Tehniški sekciji omogočila natisk *Splošnega tehniškega slovarja* (I. del) in ki daje upati, da ji bo v prihodnjih letih sledila Pravna sekcija, če bodo za to podane materialne in druge možnosti. Dalj časa bo poteklo do natiska zdravstvenega slovarja, da niti približno ne nakažem termina za druge slovarje. Glavne težave so pri takem delu sorazmerno majhno število sodelavcev, v drugi vrsti pa nezadostna dotacija. Pri tem moramo pomisliti, da so več ali manj izjeme strokovnjaki, ki bi se posvečali takemu delu. Pretežna večina opravlja to delo poleg svojega glavnega. Kdor te razmere bolj natanko pozna, bo razumel, da zahteva ukvarjanje s terminološkim poslom dobro mero idealizma. Z dosedanjo organizacijo Terminološke komisije SAZU še niso zajeta vsa področja znanosti. Najbolj pereča bo vsekakor še ustanovitev Sekcije za humanistične vede.

Alija Košir

BIBLIOGRAFIJA SLOVENSKEGA JEZIKOSLOVJA ZA LETO 1961 IN 1962

I. SPLOŠNO

Angyal Andrija: Razvitek mađarske slavistike. — Slavistična revija XIII/1961—62 št. 1—4 str. 278—284.

Jamar Marija: Nekaj misli ob delu pedagoške sekcije na III. kongresu Zveze slavističnih društev. — Jezik in slovstvo VII/1961—62 št. 2 str. 60—61.

- K(ališnik) Š(tefan)*: Aktualni slavistični problemi. Pred III. kongresom jugoslovanskih slavistov. — Delo III/1961 (13. IX.) št. 251. str. 5.
- K(ališnik) Š(tefan)*: Jeseni bo v Ljubljani kongres jugoslovanskih slavistov. — Delo III/1961 (13. VII.) št. 190 str. 5.
- Kališnik Š(tefan)*: Precej načelnih vidikov. Z zborovanja slavistov na Bledu. — Delo IV/1962 (9. IX.) št. 248 str. 5.
- Kmecl Matjaž*: Fiziognomija slavističnega kongresa. — Delavska enotnost XIX/1961 (30. IX.) št. 39 str. 6.
- Korošec V(iktor)*: XXV. mednarodni kongres orientalistov v Moskvi. — Naši razgledi X/1961 (14. I.) št. 1 str. 6—7.
- Kreft Bratko*: Slavistika in naša stvarnost. Govor ob otvoritvi III. kongresa Zveze slavističnih društev FLRJ, v Ljubljani, 18. septembra 1961. — Naši razgledi X/1961 (23. IX.) št. 18 str. 437—439.
- (Kreft Bratko:)* Zasedanje Mednarodnega slavističnega komiteja. — Delo III/1961 (20. X.) št. 288 str. 6.
- Odmevi* po slavističnem kongresu. — Naši razgledi X/1961 (7. X.) št. 19 str. 459—460.
- Pirjevec Dušan*: Slavistični kongres. — Naša sodobnost IX/1961 št. 11 str. 1008—1013.
- P(redan) V(asja)*: Vrednotenje vrednot. — Naši razgledi XI/1962 (8. IX.) št. 17 str. 333.
- O zborovanju slavistov na Bledu.
- Slavistika v Berlinu*. Obisk nemškega akademika H. H. Bielfeldta. — Delo III/1961 (12. V.) št. 128 str. 6.
- Strnad J(anez)*: Statistika in jezikoslovje. — Obzornik za matematiko in fiziko VIII/1961 št. 4 str. 175—177.
- Ugotovitve* strokovnjakov glede ladinščine. Kongres italijanskih filologov v Florenci. — Primorski dnevnik XVIII/1962 (31. X.) št. 244.

II. SLOVANSKI JEZIKI

- G(radišnik) J(anez)*: Šamšalovičev nemško-hrvaški besednjak. — Naši razgledi X/1961 (28. I.) št. 2 str. 46.
- Isaiev Lj.*: Nepogrešljiva osnova literarnega jezika. Razgovor z urednikom makedonskega slovarja. — Delo II/1961 (14. II.) št. 43. str. 5.
- Jakopin Franc*: Nahtigalovi Slovanski jeziki v nemškem prevodu. — Jezik in slovstvo VII/1961—62 št. 3 str. 87—88.
- Ruski jezik na ploščah. — Jezik in slovstvo VI/1960—1961 št. 4 str. 143.
- Vprašanje norme v sodobnem ruskem knjižnem jeziku. (Skrajšan referat z jugosl. slavističnega kongresa v Ljubljani.) — Jezik in slovstvo VII/1961—62 št. 8 str. 231—233.
- Kalenić Vatroslav*: Nov pravopis hrvatskosrbskega knjižnega jezika. — Jezik in slovstvo VI/1960—61 št. 5 str. 166—170.
- Stilografski pravopisni elementi. — Jezik in slovstvo VI/1960—61 št. 7 str. 228—232, št. 8 str. 248—256.
- P(otokar) T(one)*: Makedonski slovar. — Delo III/1961 (6. X.) št. 274 str. 6.
- Stevanović Mihailo*: Več kot potrebno delo. Ob objavi slovarja makedonskega jezika. — Komunist XIX/1961 (29. XII.) št. 52 str. 8.
- Štefan Rozka*: Zanimiva knjiga o poljski stilistiki. — Jezik in slovstvo VII/1961—62 št. 7 str. 220—221.
- Vončina Josip*: Pravopis hrvaškosrbskega knjižnega jezika. (Matica Hrvatska — Matica srpska Zagreb — Novi Sd 1960.) — Naši razgledi X/1961 (22. VII.) št. 14. str. 349.

III. SLOVENSKI JEZIK

1. Besedotvorje, etimologija, slovarji

- Bajec Anton, Mile Klopčič in France Tomšič*: Pozivi urednikov pred izdajo slovarja slovenskega sodobnega knjižnega jezika. — Primorski dnevnik XVIII/1962 (23. XII.) št. 287.
- Slovar slovenskega jezika. — Naši razgledi XI/1962 (8. XII.) št. 23 str. 456—457.
- Bezljaj France*: Eberhard Kranzmayer, Ortsnamenbuch von Kärnten. I. Siedlungsgeschichte Kärntens von der Urzeit bis zur Gegenwart im Spiegel der Namen. II. Alphabetisches Kärntner Siedlungsnamenbuch. — Archiv für waterländische Geschichte und Topographie. Band I, LI. Herausgegeben vom Geschichtsverein für Kärnten. Klagenfurt 1956—1958. — Slavistična revija XIII/1961—62 št. 1—4 str. 303—311.

(Konec prihodnjič)

Janez Logar

KONGRES JUGOSLOVANSKIH SLAVISTOV V OHRIDU

Kongres, ki ga prireja Zveza slavističnih društev SFRJ letos v Ohridu, bo imel naslednji zunanji okvir:

Dne 22. maja se zberejo delegati in gostje v Skopju in se naslednji dan z avtobusi odpeljejo proti Ohridu. Na poti postanejo v Tetovu, v Mavrovu, v samostanu Sv. J. Bilogorskega in v Strugi. Kongres bo delal od 24. do 29. maja. Vmes je 26. maj namenjen za izlet z ladjo do samostana sv. Nauma ob Ohridskem jezeru. Odhod iz Ohrida bo zjutraj 29. maja. Spotoma se kongresisti ustavijo v Oteševu ob Prespanskem jezeru, v Bitoli, v Prilepu, v Stobih in v Titovem Velesu. Zvečer prihod v Skopje in razhod.

Program delovnih dni bomo objavili prihodnjič, ko ga bo dokončno določila centrala slavističnih društev, sedaj v Skopju.

Slavisti iz Slovenije so pripravili naslednje referate:

dr. Marija Borštnik: Ciril in Metod v slovenski književnosti;

Vatroslav Kalenić: Stilografski element u imenica hrvatskosrpskog jezika;

dr. Bratko Kreft: Blok in Dostojevski;

Mira Medvedova-Francka Varlova: Pouk slovnice v srednji šoli;

dr. Boris Paternu: Problem proučevanja sodobne književnosti;

dr. Dušan Pirjevec: Kompozicija pesniških zbirk;

dr. Jakob Rigler: Jat v slovenščini;

Blaže Ristovski: Okolu problemot na makedonskiot jazik vo literaturnata upotreba i literaturata na makedonscite pišuvana na tugji jazici;

Viktor Smolej: Nekaj značilnih potez o udeležbi slovenske kulture v narodnoosvobodilnem boju;

Rozka Štefan: Prešeren in Mickiewicz;

Stane Suhadolnik: Problemi slovenske leksikografije;

dr. Emil Štampar: Ranko Marinković;

dr. France Tomšič: Brižinski spomeniki.

IZ NAŠEGA DRUŠTVENEGA ŽIVLJENJA

SDS v Ljubljani je priredilo troje znanstvenih predavanj. Predavali so: 21. XII. 1962 dr. Pavle Ivić, univ. prof. iz Novega Sada, o tradicionalni in strukturalistični lingvistični metodi, 15. III. dr. Danilo Pejović, univ. docent iz Zagreba, o temi Heidegger in pesništvo, ter 22. III. dr. Aleksander Flaker, izr. prof. iz Zagreba, o temi Komparacija v interpretaciji (Krleža: In extremis).

Slavisti so se pridružili voščivcem, ki so se zbrali 20. III na prireditvah v Mariboru v čast našega častnega člana, pesnika in znanstvenika tov. Janka Glazerja. V imenu upravnega odbora SDS mu je čestital predsednik dr. Dušan Pirjevec, mariborski slavisti so mu čestitali pod vodstvom predsednice tov. Mire Medvedove, od podružnic pa je jubilarant dobil pisma. Tov. jubilarant se je posebej zahvalil za pozornost, ki so mu jo izkazali njegovi kolegi slavisti.

Več podružnic pripravlja študijske izlete med zamejske Slovence. Tako na Koroškem kot v Slovenski Benečiji in v Reziji naši ljudje z veseljem pričakujejo naših in podobnih obiskov.

Po zgledu in vzoru Prežihove značke v koroškem kotu Slovenije pripravljajo slavisti v Idriji podobno tekmovanje za Bevkovo, slavisti v Novem mestu pa za Trdinovo značko. Gotovo spodbudna zamisel, ki bo še našla posnemavce.

Dne 31. I. in 1. II. je bil v Novem mestu tečaj za učitelje slovenskega jezika na osnovni šoli. Na tečaju, ki se ga je udeležilo 25 učiteljev, so predavali tov. Jože Sever: Literarna zgodovina v osnovni šoli, Karel Bačar: O nekaterih problemih poučevanja slovenskega jezika v osnovni šoli, Vida Arandjelović: Problematika poučevanja srbohrvatskega jezika na osnovni šoli, Sonja Kocuvan: Branje, recitacije in obravnava beril v osnovni šoli, in ista predavateljica: O sodobni ureditvi pionirske knjižnice.

Iz Novega mesta: Podružnica je 5. II. organizirala zelo uspešen rezijanski večer, ki so ga izvedli etnografi iz Ljubljane (tov. dir. V. Vodušek, dr. M. Matičetov in prof. U. Krek). Redakcijskemu odboru za slovar sodobnega slovenskega knjižnega jezika je poslala svoje pripombe in misli. (Odbor pričakuje, da se bodo oglasile tudi druge podružnice in še bolj posamezniki slavisti, ki se posebej ukvarjajo z vprašanji jezika in slovarjev.)

Iz Nove Gorice: Zaradi slabega znanja slovenskega jezika predlagajo, da se uvede predmetni pouk za slovenščino že v 5. razredu osnovne šole. Dosedanja praksa je pokazala, da se razredni učitelji vseh različnih strok ne morejo dovolj poglobiti prav v problematiko pouka slovenskega jezika. Zaradi vseh nalog, ki jih nalagamo prav pouku slovenščine, bi bilo nujno dodeliti temu predmetu 5 tedenskih ur, če ne v vseh razredih, pa vsaj v 8. razr., ko je treba utrditi snov tudi za vsa leta nazaj in pripraviti trdne osnove za srednjo in strokovno šolo.

V. S.

PODRUŽNICA V CELJU

Podružnica SD v Celju šteje 46 članov. Občni zbor je imela 13. februarja 1963. Zdržen je bil s predavanjem dr. Jožeta Mahničiča Umetnost in znanost v obdobju moderne.

V letu 1962 se je delo podružnice poživilo. Organizirala je naslednja predavanja: Slovenski provopis 1962 (prof. F. Jesenovec), Slavistični utrinki iz Bolgarije (prof. M. Rode), Pomen današnje Poljske v političnem in kulturnem življenju (prof. A. Aškerc) in Anton Aškerc v Bolgariji (prof. M. Rode). Ker je snov predavanj zajemala širšo kulturno problematiko, je društvo vabilo tudi druge člane profesorskih in učiteljskih zborov iz Celja. Slavisti z osemletk so imeli tri delovne sestanke. Da bi zanimanje slavistov razširila s slovenističnega na širše slavistično področje, je podružnica organizirala tečaj poljskega jezika. Vodi ga prof. A. Aškerc, obiskuje pa ga približno petnajst slušateljev, deloma odraslih, deloma gimnazijcev.

Položaj slavistov na vseh šolah v okraju ni enak. Večinoma imajo sicer predpisano obveznost 20 tedenskih ur, so pa tudi šole z obveznostjo 22 ur ali še več.

Podružnica bo skušala v članstvo pritegniti nekatere celjske kulturne delavce, ki ne poučujejo na šolah. Da bi se člani mogli udeleževati predavanj (mnogi namreč poučujejo na večernih šolah), bo novi odbor zaprosil ravnateljstva šol, naj pri prihodnjem urniku ob torkih razbremene slaviste v poznih popoldanskih in večernih urah. Predavanja v novem delovnem letu naj bi zajela tudi problematiko pouka na srednjih šolah (obseg in metoda pri pouku svetovne književnosti, pouk o filmu s konkretnimi napotki itd.) pa prikaz sodobnih umetnostnih smeri v svetu. Ob koncu šolskega leta bo podružnica skušala organizirati dvodnevno strokovno ekskurzijo na Koroško.

Predsednik podružnice je ponovno prof. Karel Arko.

F. S.